

Vetenskaplig ideologiproduktion

En kritisk granskning av urfolkismen i svensk forskning om samer

Jonny Hjelm

Scientific ideology production – A critical study of indigenism in Swedish research on the Sami

Many intellectuals participated in the nation-state consolidation processes of the 19th and 20th centuries when they identified and shaped popular character traits. Important themes were the ethnic group's common history, culture and territory. The article shows that we are now witnessing a similar academically anchored knowledge production concerning the Sami indigenous people, where important parts of Swedish humanities research on the Sami participate. The article is based on an ideology analysis of two doctoral dissertations and a research strategic document adopted by the Sámi Parliament. The demonstrated ideology production is related to indigenism, a worldwide ideology with roots in decolonization and UN human rights and supported by postcolonial theorizing and indigenous methodologies. The points of departure are partly extra-scientific as I am skeptical of any ethnically defined folk thought, as in the old conservatism, and partly intra-scientific as I believe that researchers should be analytically distanced from the political movement and the social category being studied.

Inledning

Många intellektuella fyllde en viktig funktion världen över i 1800- och 1900-talens nationalstatliga konsolideringsprocesser då de kreativt och målmedvetet identifierade och gestaltade folkliga karaktärsdrag. Viktiga teman var folkgruppens gemensamma historia, kultur och territorium. Den etniskt homogena nationen framhölls som ett ideal, särskilt inom den konservativa

Jonny Hjelm är verksam vid Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet.
E-post: jonny.hjelm@umu.se

idétraditionen (Hylland Eriksen 2007). I Sverige medverkade flera av dåtidens intellektuella i konstruktionen av det genuint ”svenska”, manifesterat i bland annat tillkomsten av Skansen 1891 (Ehn, Frykman & Löfgren 1993).

Ett folkligt vi-skapande har också varit ett framträdande inslag i många nationella minoriteters kamp världen över för ökad rättvisa och (ökat) självbestämmande.¹ Detta gäller även i olika grad världens omkring 5 000 så kallade ”urfolk”, varav ett finns på Nordkalotten; det samiska. Termen urfolk saknar allmängiltig definition i forskning och juridik. Men också hos inblandade ideologiska aktörer används den med olika innebörder och associationsvärldar, liksom de flesta termer i det politiska språket.² På Sametingets hemsida finner vi följande: ”Ett urfolk härstammar från folkgrupper som bodde i landet eller i ett geografiskt område, som landet tillhör, vid tiden för erövring eller kolonisation eller fastställande av nuvarande statsgränser och vilka har behållit en del eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner.”³

En etnopolitisk mobilisering sköt fart bland samer i Sverige under 1970-talet. Den samiska folktanken hamnade i förgrunden. Målsättningen var, som en forskare skriver, att ge samer en ”tydlig kollektiv identitet, uttryckt genom symboliska konstruktioner såsom den samiska flaggan, den samiska nationaldagen och inte minst Sápmi som symboliskt begrepp” (Ledman [Drugge] 2012: 123).⁴ I detta konstruktionsarbete var den samepolitiska eliten en viktig aktör (Gaski 2008). Men även forskare deltog. Det menar exempelvis Peter Johansson som granskat svensk samepolitik 1986–2005. Enligt honom har forskare i detta sammanhang inte förhållit sig enbart analytiskt utan använt termer och begrepp som har ”avsevärda realpolitiska implikationer” (Johansson 2008: 60).

Den samiska etnopolitiska mobiliseringen var en del av en världsomspännande urfolksrörelse – *indigenism*, av mig försvenskat till ”urfolkism” – som kan beskrivas som ett heterogent nätverk av personer och organisationer inriktat på internationellt påverkansarbete. Urfolkismen var/är inte bara en rörelse utan har även beskrivits som en ideologi vars grundläggande idéer i sina huvuddrag överensstämmer med Sametingets definition ovan.

Den svenska humanvetenskapliga forskarnas⁵ medverkan i det man

1 På svensk sida Sápmi så krävs ”ökat självbestämmande” men ibland ”självbestämmande”, vilket rimligen går längre än det som innefattas i ”ökat självbestämmande”. Se *Forskningspolitisk strategi*, Sametinget 2020.

2 Detta berodde på svårigheter att komma överens internationellt, se Minde 2008.

3 Sametingets definition överensstämmer i sina huvuddrag med den s.k. Cobo-definitionen från 1983 återgiven i Nilsson 2021: 63.

4 För en analys av den etnopolitiskt präglade konstruktionen av Sápmi och Kvänland, se Elenius 2018: 408–509. För en beskrivning och analys av introduktionen av begreppet Sápmi i svenskspråkiga sammanhang, se Hjelm & Johansson 2020: 24–56.

5 Med begreppet humanvetenskap avses det som ofta kallas ”humaniora och samhällsvetenskap”, se Myrdal 2009.

kan kalla folkifieringen av samerna har intensifierats de senaste 10–15 åren, inspirerade och vägleda av bland annat FN:s urfolksdeklaration 2007 men också den postkoloniala teoribildningen (PT) och det som på svenska kommit att kallas urfolksmetodologier (UM) (Hjelm 2023: 610–620). Medan PT i första hand erbjöd ett övergripande maktkritiskt perspektiv på urfolks/samers historia och samtida livsvillkor så tog UM avstamp i ett mera urfolksnära perspektiv och föreskrev att forskning skulle utgå från urfolkens behov, kunskapssyn och verklighetsuppfattning. Forskning baserad på UM antogs samtidigt, på i princip samma sätt som ett nyttjande av PT, ingå i ett viktigt politiskt projekt, att utmana den koloniala övermakten och underlätta urfolkens ”dekoloniala” kamp.

Mot slutet av 2010-talet började UM förekomma allt oftare och mer tydligt i den svenska humanvetenskapliga forskningen om samer.⁶ Det gäller särskilt tanken att forskningsprojekt ska, som det förklaras i en statsvetenskaplig studie rörande Sametinget, ta ”hänsyn till samernas egen epistemologi” (Mörkenstam, Dahlberg, Nilsson & Sandström 2021: 12).⁷ Detta synsätt återkommer i Sametingets forskningspolitiska strategiprogram, antaget 2021. Strategiprogrammet är tydligt inspirerat av UM och tanken att forskningen ska utgå från samers behov, ett synsätt som har mött instämmande från landets viktigaste miljöer för forskning om samer.⁸

Syfte

I denna artikel undersöks Sametingets tjugosidiga dokument *Forskningspolitisk strategi* (SFS) och två doktorsavhandlingar utgivna 2021–2022. Syftet är att granska det ideologiska innehållet i Sametingets forskningsstrategi och identifiera eventuella inslag av den internationella urfolkismen som ett grundläggande synsätt på sig själva, sin situation och samers livsvillkor generellt. Jag vill också granska de båda avhandlingarna ur samma perspektiv för att se om det i

6 I svensk forskning om samer används ofta begreppsparet ”samisk forskning”. Ett mer analytiskt distanserande språkbruk är enligt min mening benämningen ”forskning om samer” (i ett eller annat avseende). När jag skriver ”svensk humanvetenskaplig forskning om samer” avses humanvetenskapliga studier gjorda av forskare vid svenska universitet och högskolor.

7 Det är talande att denna formulering lagts till jämfört med innehållet i motsvarande inledande avsnitt i boken om 2013 års Sametingsval i Dahlberg, Mörkenstam & Nilsson 2016: 31. Denna bok handlar alltså om 2013 års Sametingsval och den andra, den som anges inom parentes i texten, handlar om 2017 års Sametingsval.

8 ”Syftet med samisk forskning måste vara att få kunskap som kan bidra till att stärka, bevara och utveckla det samiska samhället, dess kultur, språk, näringar, medinflytande och ytterst ett självbestämmande för det samiska folket över sin egen utveckling.” SFS, s. 6. När ett första förslag till strategiprogram sändes ut på remiss fick det ett mycket positivt bemötande från Vårdduo (Centrum för samisk forskning, Umeå universitet), CEMFOR (Uppsala universitet) och Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Remissvar arkiverade hos Sametinget, diarienummer 1.3.5-2020-1169. Se även Hjelm 2021: 15–16. Inget tyder på att forskare såg annorlunda på det senare reviderade och antagna strategiprogrammet.

dessa finns genomslag för urfolkism som ideologi i valet av perspektiv, begrepp och frågeställningar. Min kritiska undran är kort sagt om dessa avhandlingar bidrar till att förstärka en viss ideologisk reproduktion: urfolkismen inom det samepolitiska fältet.

SFS innehåller Sametingets uppfattning om hur ”samisk forskning” ska bedrivas. SFS kan förväntas ha ett klart ideologiskt budskap och vara handlingsinriktad, en typ av politisk policyproduktion. Avhandlingarna å andra sidan kan förväntas representera en analytisk textgenre och vara genomsyrade av vetenskapliga metodkrav och normer.

De granskade doktorsavhandlingarna är religionshistorikern Åsa Virdi Kroiks *Dihte gievrie – det vi möter i respekt* (2022) och statsvetaren Ragnhild Nilssons *Att bearkadidh. Om samiskt självbestämmande och samisk självkonstituering* (2021). Doktorsavhandlingar är principiellt intressanta då dessa genom val av studieobjekt, teorier och metoder, och sin placering i relation till tidigare forskning, ger en indikation om var den så kallade forskningsfronten befinner sig; i detta fall i svensk humanvetenskaplig forskning om samer. En avhandling är i våra ämnen (vanligen) ett individuellt författat avsett kunskapsbidrag men är samtidigt en produkt av den vetenskapliga miljö som varit doktorandens huvudsakliga arbetsplats under minst fyra år.

Min granskning av SFS och de två doktorsavhandlingarna baseras på Mats Lindbergs analysmodell, vilken senare ska redogöras för. De presenterade studieobjekten är alltså enbart tre textuellt väl avgränsade helheter. Ett mer omfattande källmaterial i form av flera doktorsavhandlingar/monografier, antologier och artiklar hade i och för sig gett min granskning en explicit bredare empirisk bas, men varken SFS eller avhandlingarna är isolerade öar. SFS är som nämnts antagen av Sametinget, gillad av ledande forskningsmiljöer och avhandlingarna är formellt godkända av respektive betygsnämnder. Min metodologiska utgångspunkt är alltså att granska SFS samt två avhandlingar och genom en systematisk analytisk renodling av olika ideologiska komponenter undersöka eventuell förekomst av urfolkism.

Mina utgångspunkter

Min kritiska utgångspunkt har två sidor. Å ena sidan en utomvetenskaplig. Jag är skeptisk till varje etniskt definierad folktanke, som i den gamla konservatismen. Jag menar att ”folk” ska definieras konstitutionellt.⁹ ”Det svenska folket” bör alltså inte definieras som något etniskt. Vi såg konsekvenserna av ett sådant tänkande i Björn Söders (SD) antydan att judar och samer inte kan betraktas som ”svenskar”. Samers ”rättigheter”, till exempel om renskötsel eller

9 Se exempelvis Östbring 2022 som behandlar olika nationalstatliga gemenskapstyper, däribland etnisk nationalism.

jaktfrågor, ska alltså enligt min mening tillskrivas dem som varje annan grupp inom befolkningen, såsom exempelvis arbetstagare, arbetsgivare, kvinnor, barn eller invandrare, alltså utifrån läglighet och lämplighet, inte utifrån etnicitet.

Å andra sidan en inomvetenskaplig. Jag anser att en forskare som studerar en politisk rörelse och ideologi bör förhålla sig analytiskt distanserat, och inte i sina analysbegrepp bygga in associationer och termer från det studerade objektet självt, och därmed göra objektets språkvärld och verklighetsuppfattning till sin (Bennich-Björkman, Gustavsson & Lindberg 2023: 7–19).¹⁰

Min granskning av SFS, Kroik och Nilsson knyter an till den kritik som riktats mot PT av Neil Lazarus och Vivek Chibber (Lazarus 2011; Chibber 2013). Enligt dem representerar PT:s analyser av partikulariteter, språkliga representationer och etnisk andrafrisering ett idealistiskt synsätt. De menar att PT:s bruk av binära motsatspar och poststrukturellt influerat generaliserande överdriver skillnaderna mellan koloniserare och koloniserade. Personligen menar jag att detta också förminska de sociala och åsiktsmässiga skillnaderna inom den grupp som utpekats som "urfolk" liksom inom gruppen "koloniserare". Inom internationell forskning finns även en mer specifik kritik av den essentialisering av urfolk som finns i många PT/UM-präglade studier. En kritiker är Adam Kuper som menar att urfolk ses som vår tids räddare genom sitt sätt att leva i harmoni med naturen. Enligt honom är begreppet "urfolk" en förskönande omskrivning av det äldre begreppet "inföding" (Kuper 2003: 395). Som jag ser det, är idén om "urfolk" kanske också en ny variant av gamla idéer om "den ädle vilden" respektive "den vite mannens börda". En annan kritiker är Joseph P. Gone som har ifrågasatt uppfattningen att urfolk har en särskild epistemologi (Gone 2019: 45–56). I forskningen om samer har liknande kritiska synpunkter förts fram, i första hand av norska och finska forskare.¹¹

Jag menar att forskare ska vägledas av de normer som gäller inom vetenskapen, inte av de normer och intressen som exempelvis kan finnas hos en extern aktör som Sametinget. Olika vetenskapsområden har olika normer men generellt har det efter andra världskriget funnits en stark uppslutning kring de fyra CUDOS-normerna (Hasselberg 2012: 28). En av dessa är att forskare fritt väljer vad som ska beforskas och att valen styrs av vetenskapliga kunskapsbehov och att forskaren distanserar sig från externa intressen (och medvetandegör sig om egna, ibland dunkelt förstådda, värderingar). En annan CUDOS-norm är att resultat ska vara möjliga att utvärdera för andra forskare. "Organiserad skepticism" är vidare en viktig CUDOS-norm. Den fjärde normen

10 Om den viktiga skillnaden mellan analyspråk och objektspråk, se Lindberg (2018/2, s. 233–238)

11 Se t.ex. Berg 2004. I svensk forskning är dylik kritik mindre vanlig, för ett undantag, se Elenius 2018: 480–509.

föreskriver att kunskapen ska vara universellt giltig för alla, inte partikulär och villkorat sann på vissa platser eller enbart för vissa individer.¹²

Av ovanstående följer att jag är kritisk till uppfattningen att det finns privilegierade epistemologiska positioner baserade på exempelvis levda klass- eller etnicitetserfarenheter.¹³ Jag värderar kritik och kritisk öppenhet högt, liksom tanken att forskare ingår i samtalande gemenskaper och att detta underlättas om forskarna också sluter upp bakom en grundläggande epistemologisk ordning av typ CUDOS-normerna.

Min kritiska granskning i denna artikel ska inte uppfattas som att engagerad forskning om samer och deras historia inte har ett existensberättigande. Tvärtom, de flesta forskare vill bidra med kunskap som är samhällsrelaterat relevant. Det finns givetvis inte heller någon helt värderingsfri forskning, det gäller även den jag själv bedriver. Jag är också medveten om den laddning som finns i delar av den humanvetenskapliga forskningen om samer, samt att forskare i vår samtid på olika sätt involveras i politiska och rättsliga tvister. Det är vidare så att en del av den forskning som här kritiskt granskas, genom dess medvetna perspektivval och fokus på tidigare försummade forskningsfrågor, gett viktig kunskap om den negativa särbehandlingen av samer under århundraden. Ny kunskap har kort sagt producerats. Det är bra. Samtidigt är det viktigt att ett starkt forskningsengagemang också tyglas och inte leder till ett åsidosättande av inomvetenskapliga krav och normer (exempelvis CUDOS-normerna). Humanvetenskaplig forskning om samer bör i detta avseende inte avvika eller skilja ut sig från det som gäller inom andra forskningsområden.

Ideologier

Ideologier består av mer eller mindre sammanhållna idéer som påverkar människor och samhällen (Ball & Dagger 2011: 8–10). En ideologi syftar uttryckligen och ytterst till att motivera människor att agera och orientera sina handlingar i en viss riktning (Ball & Dagger 2011: 6–9). Enligt Terence Ball och Richard Dagger har en ideologi fyra centrala funktioner (här minimalistiskt exemplifierad med marxismen):

- 1) *förklarande* (det kapitalistiska produktionssättet är produktion för profit och skapar ojämlikhet)
- 2) *värderande* (den av kapitalismen skapade ojämlikheten är skadlig för individer och samhällen)

12 Se även hänvisningar till dessa normer i Bennich-Björkman, Gustavsson & Lindberg 2023: 8, 204–205.

13 För en kritisk granskning och diskussion om denna problematik, se Rider 2023: 165–190.

- 3) *socialt och identitetsmässigt orienterande* (arbetarklassen representerar en kollektiv och socialt inkluderande intressegemenskap och ett mäktigt medel i kampen mot kapitalismen)
- 4) *programmatiskt handlingsföreskrivande* (klasskamp är ett nödvändigt och verksamt medel för att bekämpa kapitalismen) (Ball & Dagger 2011: 4–6).

Samma aspekter hittar vi förmodligen inom den samiska urfolkismen, som den till exempel uttrycks i SFS. Det jag förväntar mig av forskningen om samer är däremot att den ska vara huvudsakligen distanserade beskrivande, förklarande och analyserande. Det är givetvis så att vetenskapen och dess teorier *kan ha* normativa utgångspunkter och implikationer och bidra till hur människor/samhällen bör leva och samhällen utformas, men det är inte, till skillnad från ideologierna, det vetenskapliga kunskapssökandets huvudsakliga målsättning.¹⁴

Utöver detta innehåller varje ideologi också tankar av grundläggande karaktär rörande den *mänskliga naturen* och *frihetsbegreppet*. Är människan exempelvis i grunden individualistiskt konkurrensinriktad eller är samarbete med andra människor i bättre överensstämmelse med hennes egentliga natur? Vilken slags frihet förespråkar ideologin, och framför allt, vad identifieras som det största hindret i realiserandet av friheten (Ball & Dagger 2011: 8–10)?

VDP-triaden

Min granskning utgår från den analysmodell som Mats Lindberg utvecklat i syfte att systematiskt frilägga de olika idéer som finns i ideologier som påverkar människors preferenser och ger deras förändringssyftande agerande ett mål att förändra respektive bevara en samhällelig situation.¹⁵ Lindbergs syn på ideologier ligger nära Ball & Dagers uppfattning, men är mer språkfilosofiskt formaliserad med en mer analytisk begreppsapparat.

Det karaktäristiska för ideologiskt tänkande är enligt Lindberg att det består av tre typer av utsagor: moraliska eller politiska *värden*, mål eller preferenser (values, V), värdeladdade *beskrivningar* eller kognitivt grundade försanthållanden (descriptions, D) och slutligen *handlingsrekommendationer* (prescriptions, P). Dessa tre typer av utsagor är alltid förenade i argumentativt logiska sekvenser, där V och D utgör premisser och P den

14 Se t.ex. Lindberg 2023: 191–245.

15 Denna analysmodell är en systematisering av den idéanalytiska och idékritiska tradition som bland annat utvecklats bland statsvetare inspirerade av Herbert Tingstens analyser av politiskt ideologiskt tänkande. Se Lindberg 2018a; 2018b. För en utförligare beskrivning av denna forskningstradition se Vedung 2018: 143–153.

argumentativa slutsatsen. Givet ett visst mål (människans frigörelse) och en viss beskrivning (kapitalismen som förtryckande) framkommer en viss handlingsrekommendation (krossa kapitalismen). Lindberg talar om VDP-triader.¹⁶

Värden, beskrivningar och handlingsrekommendationer finns enligt detta synsätt i alla handlingsinriktade, argumentativa språksekvenser av varierande längd, och djup. Det rör sig om utsagor i olika sammanhang; i människors vardag, politiska debatter, partiprogram, debattartiklar etc., men också – vilket är min ingång – de som kan finnas i en forskningsstrategi som SFS, eller i en akademisk förment eller verklig kunskapsproduktion, särskilt den som har en uttrycklig målsättning att förändra samhället i en viss riktning exempelvis ”dekolonisation”.

Analyser som utgår från denna så kallade VDP-triad ger möjlighet att identifiera hur olika slags idéer kan fungera aktivitetsstödjande och riktningsangivande för individer/kollektiv. Det kan ibland vara svårt att identifiera och skilja på V, D och P beroende på språkkontext och aktörers omedvetna/medvetna oklarheter och fältspecifika språkliga konventioner. Ibland krävs analytiska renodlingar av V, D och P då moraliska och politiska värden, mål och preferenser (V) också finns underförstådda och inbyggda i (D). Det vill säga, verklighetsbeskrivningar är vanligtvis värdeladdade verklighetsbeskrivningar och handlingsrekommendationer kan ha det handlingsmotiverade värdet som outtalad självklarhet. Det handlar i idéanalysen om att klarlägga sådana underförstådda innebörder och att identifiera den *huvudsakliga* innebörden som en utsaga har, på vilken plats i den argumentativa sekvensen en utsaga befinner sig.¹⁷

I syfte att konkretisera analysmetoden ges här ett exempel från den konservativa ideologin. Inom konservatismen värnas den egna nationens kulturella traditioner som ett värde (V), som något politiskt önskvärt. Men uppfattningen implicerar också att det deskriptivt sett finns urskiljbara, nationsspecifika kulturella traditioner (D). Ett konservativt påstående som att ”vår nation hotas av utifrån kommande – främmande – kulturella traditioner” uttrycker ett (D), en beskrivning av faktiska sakförhållanden. Men påståendet uttrycker också implicit värdet att den egna nationens

16 VDP-triadens analyser syftar även till att urskilja den idémässiga pluralism som ofta finns i ett samhälle eller ett politiskt fält, vilket ska ses som en strävan att komma bort från ideologianalyser som fokuserar den ”dominerande diskursen” och som därmed förbiser eller undertrycker existensen av motstående alternativ. I mitt fall underskattas pluralism och idéstrid bland den samiska befolkningen, men främst inom staten, vars existens och politik ofta framställs som enhetlig (diskriminerande, förtryckande). I båda fallen är framlyftandet av pluralistiska alternativ nödvändiga för en bredare politisk förståelse av de olika politiska vägar och ideologiska alternativ som har valts eller valts bort. Politik är en dynamisk process av anhängare och motståndare med skiftande dominansförhållanden.

17 Det är också viktigt att skilja på språkets/begreppens entydiga, uttryckliga innebörder och de mer svåråtkomliga, underliggande innebörder som finns i exempelvis metaforer, ironi, tvetydigheter och bruk av begrepp och formuleringar vars innebörder ännu inte blivit allmänt accepterade.

kulturella traditioner är något värdefullt, det vill säga ett (V). Slutligen har vi handlingsrekommendationen (P): ”Värna den egna nationens kulturella traditioner genom att bekämpa utifrån kommande kulturella traditioner!” Denna uppmaning bygger vidare på och bär fram idéerna från premisserna V och D, att den egna nationens kulturella traditioner representerar ett viktigt värde (V) och att den hotas av utifrån kommande kulturella traditioner (D).

Beskrivningar (D) är i princip alltid möjliga att falsifiera eller bekräfta. I praktisk politik är debatterna om sanningshalten i motståndarnas beskrivningar oändliga. För den idéanalytiska och idékritiska forskaren är det en fråga om att söka den empiriska sanningshalten, men i många fall kan dock kunskapsläget vara sådant att sanningshalten inte alltid kan avgöras säkert.

Konservatismexemplet ovan visar också att en argumentativ sekvens med D och P *men utan* V är meningslös. (Varför oroas sig över utifrån kommande kulturella traditioner om inte den egna nationens kulturella traditioner är värda att bevara?) På motsvarande sätt förhåller det sig med en argumentativ sekvens med V och P *men utan* D. (Varför föreslå kamp mot utifrån kommande kulturella traditioner om vi inte vet att dessa faktiskt utgör ett reellt hot?)

Det är också, som framgått, enligt Lindberg viktigt att i VDP-analysen skilja på olika språknivåer, dels objektspråket – de begrepp och de diskursiva praktiker som finns i den studerade språkvärlden – dels analyspråket, det vill säga de begrepp, teorier och diskursiva praktiker som forskaren använder i sin analys och som är vetenskapligt förankrade.¹⁸

Det finns enligt Lindberg fem olika typer av idéundersökningar. 1) Beskrivande och tolkande studier av idéinnehåll, beskrivande idéanalys. 2) Studier som siktar in sig på idéers och ideologiers sanningshalt, idékritik. 3) Beskrivande eller förklarande analyser av idéers ursprung eller samhällseliga konsekvenser, funktioner. 4) Därtill den kritiska varianten av sådan funktionsanalys hos marxister och foucauldianer, där avsikten är att avslöja idéers funktion som beslöjare av maktförhållanden eller bärare av narrativ som legitimerar eller inrättar makt. 5) Den femte är studier som avser att föreslå policies och handlingsalternativ, normativ analys. Dessa fem ska uppfattas som idealtyper, i verkligheten är de ofta överlappande.¹⁹

I denna studie är min övergripande metod främst (1) beskrivande idéanalys, som bör vara det första steget då de övriga är svåra att göra utan denna. Men jag kommer också använda (2) den typ som kallas idékritik, då denna fokuserar verklighetspåståendenas empiriska stöd och/eller stringensen i de anförda moraliska, filosofiska och normativa argument som finns. Denna

18 Ett exempel på en sådan nivåskillnad är begreppen ”arbetare” som tillhör den objektspråkliga nivån, de studerade arbetarnas vardagliga språkvärld. I sitt analyspråk kanske forskaren i stället använder termen ”lönearbetare”, anslutande till en historiematerialistisk tradition, eller termen ”löntagare”, anslutande till en mer liberal eller neo-klassisk teoritradition.

19 Se Lindberg 2017: 94–98; Vedung 2018/2: 197–236.

undersökningstyp är extra viktig då min analys delvis rör vetenskapligt syftande kunskapsproduktion och dess anspråk på att tillhandahålla kunskap som är empiriskt giltig eller åtminstone provisoriskt sann.²⁰

En beskrivande idéanalys, baserad på VDP-triaden, ska enligt Lindberg även beakta att värderingar, beskrivningar och rekommendationer kan ligga på två nivåer; den fundamentala och den operationella. Den fundamentala nivån karaktäriseras av att utsagor är grundläggande och allmängiltiga. Utsagor på den operationella nivån däremot är specifika i tid och rum med konkreta situationsbundna mål och handlingsrekommendationer.

Urfolkism

Begreppet urfolkism kan avse en ideologi men också en urfolkspolitisk aktivism; ungefär som begreppet liberalism kan åsyfta såväl en ideologi som en månghundraårig politisk rörelse. Här åsyftas, om inte annat sägs, urfolkism som ideologi.²¹

Urfolkismen tillhör den typ av ideologier som Ball och Dagger benämnt ”Befrielseideologier och identitetspolitik” (Ball & Dagger 2011: 221–260). Dessa kännetecknas bland annat av att de – och här nämns exempelvis utöver urfolkismen ”Women”, ”Gay” och ”Black liberation” – riktar sig till människor som från födsel eller av andra skäl uppvisar särskilda gruppkaraktäristika. Här betonas även att den individuella identiteten är starkt knuten till den kollektiva gruppidentiteten vilket innebär att den individuella frigörelsen förutsätter en kollektiv frigörelse. Tidigare förtryck och osynliggörande ska friläggas, liksom hur en dominerande grupp gjort sig skyldig till detta. Medvetandegörande är ett viktigt kampmedel, liksom strävandena att ge de egna gruppmedlemmarna en identitetsmässig stolthet vilket antas stärka gruppgemenskapen och den kollektiva frihetskampen.

Urfolkismen växte fram under 1900-talets andra hälft och är ideologiskt och politiskt-moraliskt sprungen ur FN:s mänskliga rättigheter, avkoloniseringsring och det generella värnandet av minoriteters rättigheter. Med urfolk avses enligt urfolkismen de människor som fortfarande lever på marker där deras för-fäder/mödrar fanns för hundratals eller tusentals år sedan. I anslutning till detta betonas att europeiska kolonialmakter övertagit urfolkens marker vilket inneburit att urfolk, individuellt och kollektivt, alienerats och tappat kontakten med sina kulturella rötter, språk, traditioner, religioner etc. De har i stället motvilligt assimilerats och helt eller delvis antagit den dominerande kolonialmaktens kultur, språk osv., vilket lett till en identitetsmässig vilshenhet och till social misär och psykisk och fysisk ohälsa.

Den territoriella anknytningen skiljer alltså enligt urfolkismen ut urfolk

20 För dessa två idéanalytiska metoder, se särskilt Lindberg 2018b: 323–324, 327–330.

21 Min beskrivning av urfolkismen baseras på Borshay 2006; Niezen 2003; Ball & Dagger 2011: 221–240.

från andra etniska minoriteter. Denna anknytning innebär ett mycket högt värderande av platsspecifika traditionella kunskaper, platsspecifika religiösa trosföreställningar och ett platsspecifikt hållbart naturresursutnyttjande. Av detta följer krav på territoriellt, urfolkligt självbestämmande dock vanligen inte krav på urfolkliga utbrytningar syftande till bildandet av en egen suverän stat. Ett närliggande krav inom urfolkismen rör rätten till kulturell egenkontroll, och – på urfolkens egna villkor – bevarande/återupprättande av äldre kulturella traditioner. Det är viktigt att sprida kunskap om det egna urfolkets (och andras urfolks) historia och traditioner då det är en källa till positiv gruppidentifikation och bas för kollektiv urfolksmobilisering. Urfolkismen har etnonationalistiska inslag, men avviker från den klassiska etnonationalismen då den inte i samma utsträckning åberopar historiska segrar och ”värdsliga” stordåd utan snarare betonar de återkommande urfolkliga besvikelserna, nederlagen osv. I urfolkismens förändringsinriktade arbete betonas vikten av internationellt nätverkande och åberopandet av gruppbaseade eller minoritetsbaseade rättigheter och – när kolonialmakterna inte lever upp till dessa – politiskt skambeläggande av förtryckaren (”politics of shame”).

Postkolonial teoribildning och urfolksmetodologier

Svensk humanvetenskaplig forskning om samer har de senaste 20–25 åren påverkats starkt av den postkoloniala teoribildningen (PT). Gunlög Fur var en av de första som uttryckligen knöt an till PT när hon 1999 efterlyste forskning om samer utifrån ett PT-perspektiv. Med referenser till bland annat Edward W. Said uppmanades forskare att ”ta itu med den svenska kolonisationens förflutna och nuvarande konsekvenser...” (Fur 1999: 652).

PT kan beskrivas som en heterogen teoretisk strömning sammanhållen av en etisk-politisk normativ tradition som betonar att forskningens uppgift är att förändra samhället i en viss riktning; att bidra till *reell dekolonisering* av de tidigare kolonierna och att stödja urfolk i deras kamp för självbestämmande. Viktiga teman är ojämlika maktrelationer, kunskapsproduktion, rasifiering och hur levd underordning påverkar nuet och kampen för en sådan dekolonisering. I anslutning till detta uppmärksammas ofta individuella och kollektiva trauman och mentala förträngningar. PT-forskarna, och den verksamhet de representerar, har (lite raljant) beskrivits som ”den västerländska postmodernismens utrikesdepartement” (Eagleton 2001: 103).

Under 1990-talet utvecklades urfolksmetodologier (UM), men det dröjde till 2010-talet innan UM började inspirera och vägleda svensk forskning om samer. Inom UM betonas dels forskningsetiska frågor – exempelvis vikten av att forskare visar urfolksindivider/samhällen respekt, lyhördhet med mera – dels de kunskapssystem och traditionella kunskaper som urfolk har. Forskning

baserad på UM antas utmana den koloniala övermakten och underlätta urfolkens kamp för dekolonisering.

Enligt Kristina Sehlin MacNeil, en av flera svenska UM-introductoryer, finns det lika många urfolksmetodologier som urfolk, omkring 5 000, och en av dessa finns hos det man kallar "samerna", i bestämd form pluralis (Sehlin MacNeil 2014: 51). Detta synsätt har också harmoniserat med delar av tankegodset inom PT, betoningen av det partikulära, lokalt platsspecifika etc., vilket gjort det möjligt för forskare att knyta an till både PT och UM.

Två viktiga och i svensk forskning ofta refererade UM-teoretiker är Linda Tuhiwai Smith och hennes bok *Decolonizing methodologies: Research and indigenous people* (1999, en andra reviderad upplaga 2012) och Margaret Kovach *Indigenous Methodologies. Characteristics and Contests* (2009). En bärande idé i dessa böcker, och i de tolkningar och resonemang som hämtar stöd där, är att världens urfolk i grunden har gemensamma karaktäristika och liknande upplevelser av förtryck, samtidigt som de konkreta manifestationerna kan skifta.

I de svenska forskningsmiljöerna fördjupades intresset för UM under 2010-talet med en konferens om UM 2014 (Öhman, Hedlund & Larsson 2014) och 2016 års utgivning av den introducerande skriften *Ethics in Indigenous Research. Past Experiences – Future Challenges* (Drugge 2016). UM var även framträdande i forskningsprojektet "Production and transmission of indigenous knowledge: Oral and mediated strategies to express Sámi identities" (2012–2016), lett av Marianne Liliequist. Projektet bidrog till att sprida kännedom om UM och i förlängningen till att förankra det i olika forskningsmiljöer (Liliequist 2014).

Sametingets forskningspolitiska strategi (SFS)

Det svenska Sametinget är en statlig förvaltningsmyndighet men också en folkvald politisk församling för svenska medborgare som uppfyller de kriterier som krävs för att bli upptagen på dess röstlängd. För att bli upptagen på denna ska individen ha, eller ha haft, samiska som språk i hemmet, eller ha/ha haft mor-farföräldrar som haft det, och själv anse sig vara same (självidentifikation).

Sametinget grundades 1993. Antalet röstberättigade i Sametingsvalet 2021 var drygt 9 000 samer, varav omkring 6 000 röstade. Antalet partier har skiftat sedan 1993 men grovt sett så har det dels funnits/finns partier som stått/står renskötselns nära, dels de som särskilt värnat/värnar alla samers rätt till jakt och fiske.

Sametingets forskningspolitiska strategi är ett av flera liknande dokument som Sametinget antagit sedan 2004 (Nilsson 2021: 85). I SFS:s förord förklaras att det finns en förhoppning om att dokumentet, förutom att fungera

vägledande för Sametinget i forskningsrelaterade frågor, ska bilda grund för en ”ny nationell framåtsyftande samisk forskningspolitik” för regering, regioner, län, forskningsfinansierare, föreningar och forskare (s. 4). En första version av SFS, det som gick ut på remiss, utarbetades av en forskare.²²

SFS omfattar totalt 20 sidor text och inleds med två kortare avsnitt som på en övergripande, fundamental värdenivå, slår fast vikten av att (V) – i forskning och politik – värna och respektera samer och rätten till urfolkligt självbestämmande. Här finns även beskrivande utsagor av hur det faktiskt förhåller sig (D): ”Samerna är vägvisare för ett hållbart samhälle där en bärkraftig natur med hög biologisk mångfald och ett intakt, sammanhållet landskap är en viktig förutsättning” (s. 4), liksom handlingsrekommendationer som att forskning om samer ska (P) synliggöra den svenska statens historiska och samtida förtryck av samer och fungera dekoloniserande.

I inledningsavsnittet redovisas fyra ”övergripande principer” som strukturerar innehållet i strategidokumentet (s. 6). Dessa principer är enligt min analysmodell fyra värden, dels det tidigare nämnda fundamentala politiska och moraliska värdet ”samiskt självbestämmande” dels tre mål/värden på en konkretare, operationell nivå vilka i sin tur är medel för att realisera samiskt självbestämmande. Dessa tre operationella mål/värden är: ”Avkoloniserad samisk forskning”, ”Ansvarsfull forskning” och slutligen ”Ekonomiska resurser och investeringar i infrastruktur”. I redogörelserna av dessa fyra värden finns avsnitt som beskriver dem men också avsnitt som ger en ”bakgrund”, vilka oftast domineras av beskrivningar av historiska omständigheter och nutida villkor viktiga för samer. De flesta handlingsrekommendationer har såväl kort- som långsiktiga målsättningar. Upprepningarna är många och en del resonemang och definitioner är svårtolkade, vilket komplicerar min analys.²³

SAMISKT SJÄLVBESTÄMMANDE

Ordet självbestämmande används 20 gånger i SFS och återkommande – och på lite olika sätt – förklaras att urfolks, i detta fall det samiska urfolkets, självbestämmande på övergripande fundamental nivå är en mycket önskvärd målsättning att realisera, politiskt och moraliskt. Det samiska självbestämmandet ska inte öka, *fördjupas etc.*, utan eftersträvas, krävas, erhållas.²⁴ Det beskrivs som en historisk återställning; om att ge dem tillbaka det självbestämmande de en

22 Det första utkastet utarbetades av en doktorand verksam vid Vårdduo – Centrum för samisk forskning, Umeå universitet. Se Sametingets styrelse, sammanträdesprotokoll 2021:2, som innehåller en kortfattad redogörelse över beslut som rör SFS tillkomst.

23 Det här gäller exempelvis definitionen av ”samisk forskning” på s. 6 som ges två skilda innebörder.

24 Ett undantag finns på s. 10: ”En samisk arkivfunktion under Sametingets ledning blir en viktig del av det samiska folkets bevarande av och tillgång till sitt kulturarv och stärker också urfolkets självbestämmande och demokrati.” Det som ska stärkas är enligt min tolkning demokratin, inte självbestämmandet, då det sistnämnda i övrigt i strategidokumentet inte framställs som något man har i mer eller mindre stor utsträckning, utan som jag skriver i huvudtexten, som något man har eller inte har.

gång haft och har politisk och moralisk rätt till. En nyckelfaktor för självbestämmande är inflytande över kunskapsproduktionen.

I SFS framhålls:

För att nå vision och övergripande målsättningar för samiskt självbestämmande, krävs att det samiska folket själva kan fastställa egna forskningsprioriteringar, identifiera vad som är relevant forskning för det samiska samhället samt har överblick över, tillgång till och kan samordna samiska arkiv, datakällor och kunskapssammanställningar. (s. 9)

Kravet på "samiskt" självbestämmande, underbyggs i forskningsstrategin med den "återkommande kritik" som Sverige erhållit från "internationella granskningsorgan". Sverige "bör", som det förklaras, "reformera samiska rättigheter för att hantera samernas behov och bättre stödja deras unika kulturella identitet och självbestämmande menar OECD" (s. 9). Det är forskning med sådan inriktning som efterfrågas.

En rad åtgärdsförslag redovisas som ska ge det samiska urfolket kontrollen över vetenskaplig kunskapsproduktion och arkivering och särskilt den som rör "samisk forskning", vilket inledningsvis har definierats som forskning med samisk tematik och/eller berör/involverar samer. "Fler samiska forskare", i betydelsen forskare som identifierar sig som samer, och/eller har samiska livserfarenheter, efterlyses då dessa antas ta fram "forskningsteman utifrån behov i det samiska samhället och ett samiskt perspektiv, samtidigt som forskarsamhällets behov av relevant forskning och kunskapsuppbyggnad tillgodoses" (s. 9).

Alla svenska myndigheter bör ha "konsultationsskyldighet" när det gäller "samisk forskning", där Sametinget ska vara den ena parten alternativt i nära samarbete med samiska museer eller andra samiska institutioner. Sametinget ska ges ett "utpekad", övergripande förvaltningsansvar vad gäller det samiska kulturarvet, inklusive arkivering av de data som forskningen har genererat. För att realisera detta krävs ökade resurser, som den svenska staten ska tillföra samiska institutioner (s. 10–11).

DEKOLONISERAD FORSKNING

I alla mänskliga samhällen, förklaras det i SFS, har det historiskt sett funnits unika traditionella kunskaper som överförts muntligt och genom deltagande i praktiskt görande. För världens urfolk utgör denna kunskapsform ännu en levande värdefull realitet som också är värdefull för mänskligheten i stort. Samer och andra urfolk är, som tidigare nämnts, civilisatoriska "vägvisare" när det gäller den nödvändiga omställningen till en biologiskt hållbar livsföring. Ståndpunkten stöds av bland annat FN:s konvention om biologisk mångfald där det "fastlås att traditionell kunskap ska respekteras och hanteras på lika villkor som andra former av kunskap" (s. 14).

Traditionell kunskap är därtill ett viktigt medel i den dekoloniala kampen. Förtrycket av samer/urfolk, historiskt och i nutid, har till betydande del sin grund i "koloniserarens idéer och normer som får de koloniserade att känna sig underlägsna" (s. 13). Vetenskapliga institutioner och "västerländsk forskning" är präglade av kolonial historia, och det finns en risk att forskare fortfarande idag – även de med urfolklig/samisk identitet – oreflekterat tillägnar sig ett "västerländskt tankemönster" som inte har sin "motsvarighet i samiska sammanhang" (s. 13). Det är, förklarar det, "ytterst viktigt att samisk forskning sker utifrån samiska erfarenheter, begrepp och värdegrunder" (s. 13).

Genomgående kontrasteras i SFS traditionell kunskap mot de vetenskapliga, västerländska eller moderna kunskapstraditionerna/paradigmen. Ett längre citat illustrerar tankegångarna:

Traditionell kunskap ska inte betraktas som en motsättning till vetenskaplig modern kunskap, utan det är två kunskapstraditioner som existerar sida vid sida och kompletterar varandra. Det traditionella kunskapsparadigmet ska inte ersätta vetenskapliga kunskapstraditioner utan det handlar om att *árbediethu* [det nordsamiska ordet för traditionell kunskap] ska värderas och respekteras på samma sätt som andra kunskapsparadigm. Den vetenskapliga forskningstraditionen kan ha en negativ inverkan på traditionell kunskap, eftersom den söker efter en objektiv och universell sanning, vilket inte återfinns i de traditionella kunskapssystemen, eftersom de har sin bas i andra värdegrunder. Den traditionella kunskapen kan beskrivas med att det inte förekommer motsatsförhållanden, varken mellan det jordnära/praktiska/materiella och det andliga/immateriella, inte heller mellan empiri och objektivitet och det heliga/intuitiva. (s. 14)

Ett exempel på hur samers traditionella kunskaper ignoreras hämtas från renskötelsen och dess problem med rovdjur då renskötarnas lokala kunskaper om rovdjursförekomsten övertrumpas av den kunskap som finns hos myndigheterna som sägs vara baserad på "vetenskaplig, teknisk, materiell kunskap" (s. 14).

ANSVARSFULL FORSKNING

Det västerländska vetenskapssamhällets kunskapsproduktion anses historiskt ha varit en integrerad del av det koloniala förtrycket av urfolk. Detta är bakgrunden till att forskare, som det förklarar, måste vara extra respektfulla och etiskt medvetna när forskningsprojekt rörande samer initieras, genomförs och resultatredovisas. Misstron och misstänksamheten bland samer är utbredd. Följaktligen förväntas forskare, som det formuleras:

...svänga av från den historiska positionen att betrakta ursprungsfolk om [sic] ett forskningsobjekt. Det pågår en svängning från forskning *om* till forskning *med* som fokuserar på att bygga respektfulla relationer med urfolk, där forskningens nytta och metoder definieras av urfolk, och där ägarskapet av urfolkskunskaper är riktig [sic] värderade och erkända. (s. 16)

Att arbeta ”med” urfolk betyder bland annat att forskaren ska söka kunskap hos urfolksindivider, eller som det uttrycks, ”ta[r] instruktioner från någon med kunskap”, och därefter ger något i utbyte ”för den kunskap som tas emot” (s. 16). All forskning ska vara initierad av ”urfolkssamhället” och leda till ”direkt nytta” för detta samhälle (s. 16). Inspiration och vägledning ska hämtas internationellt och i de deklARATIONER och konventioner som finns på denna nivå. I anslutning till detta framhålls kort att det kan finnas olika åsikter bland samer, vilket är ett av endast två ställen i strategidokumentet där skillnader inom det samiska folket berörs.²⁵

I en av de avslutande handlingsrekommendationerna rörande ”ansvarsfull forskning” betonas att det är viktigt att enskilda samer ges möjlighet att bli forskare. Vidare ska de samer som redan är etablerade forskare ges möjlighet att delta i och även leda forskningsprojekt. Samer som på olika sätt berörs av forskning ska ges delaktighet och insyn i forskningsprocessen för att därigenom öka kompetensen hos de samiska ”kunskapsbärarna” med målet att underlätta för ”fler samer att själva bli forskare” (s. 17).

RESURSFÖRSTÄRKNING

Samisk forskning behöver få en ”markant” resursförstärkning, ekonomiskt men också på annat sätt. Kritik riktas mot att forskningspropositionerna 2016 och 2020 haft ett snävt nationalekonomiskt perspektiv och saknat ”innehåll och förslag för samerelaterad forskning”, vilket delvis antogs bero på att det saknats ”samisk representation i programkommittéer, arbetsgrupper och forskningsråd” (s. 19).

Nio delmål formuleras där Sametinget ska ”arbeta för” eller ”verka för” att olika resursförstärkningar realiserar. Ett av dessa är att verka för tillkomsten av ett ”långsiktigt nationellt samiskt forskningsprogram med permanent finansiering i Sverige...” (s. 18). Ett annat rör arbetet med att ge Sametinget möjlighet att föreslå kandidater till Vetenskapsrådets styrelse.

25 ”Samtidigt måste det framgå att ett urfolksperspektiv inte innebär att grupper av samer företräder en homogen åsikt, utan det måste finnas utrymme för diskussioner och tolkningar beroende på lokala omständigheter.” På s. 11 skrivs: ”Samisk forskning måste även beakta att samerna inte är [ett, sic] homogent kollektiv. Samiska intressen och den samiska kulturen och förutsättningarna har alltid varit olika i Sápmi och varierar stort fortfarande vilket forskningen inte alltid lyckats lyfta fram.”

Ragnhild Nilsson, *Att bearbaidh. Om samiskt självbestämmande och samisk självkonstituering*

I Ragnhild Nilssons avhandling analyseras det "samiska samhällets" drygt hundraåriga kamp för självbestämmande och självkonstituering och varför denna kamp inte varit lyckosam. Nilsson utgår från en "samisk förståelse av begreppen självbestämmande och självkonstituering [och avser att] analysera hur en sådan förståelse teoretiskt och politiskt kan utmana nuvarande föreställningar om vad samiskt självbestämmande kan vara" (s. 6). Ett av de fyra syftena är att visa "hur urfolk ska kunna realisera och institutionalisera det självbestämmande de har rätt till" (s. 21). Idealet är att självbestämmandets innebörd och vilka urfolksindivider som ingår i den samiska urfolkskategorin ska utarbetas maximalt "fritt från majoritetssamhällets normgivning" (s. 21).

Nilsson tar avstånd från tidigare forskning om samer – och urfolk generellt – som "under lång tid" varit en del av den koloniala exploateringen av deras kultur och traditionella marker. Samer ska vara delaktiga i forskningsprocessen och forskningen bör leda till samepolitiskt genomtänkt handlande (s. 7). På så sätt kan forskningen fungera dekoloniserande. Nilsson framhåller uttryckligen: "Ett erkännande och en revitalisering av urfolks egna normsystem är extremt värdefullt och gör det möjligt för urfolk att förflytta sig från kolonial kontroll till att istället ta kontroll över sin egen autonomi" (s. 14).

Nilssons källmaterial utgörs av de krav som sedan 1800-talets slut förts fram av samiska ledare eller ideologer rörande självbestämmande och självkonstituering. Avhandlingen baseras även på tidigare forskning om samerörelsen och den svenska samepolitiken. Från och med 1960-talet och framåt breddas källmaterialbasen och för att fördjupa analysen av senare tids samepolitiska debatt har sametingsledamöter intervjuats. Källmaterialet analyseras med utgångspunkt i det samiska språket och ett antal begrepp, samtliga knutna till renskötseln och sijten och dess "relationella värden"/"rättighetsvärden".²⁶ En sijte består av en eller flera familjer som bedriver renskötsel i ett särskilt område, sedan 1800-talets slut ingående som en del av en sameby (tillsammans med andra sijter) (s. 16).²⁷

Nilssons analytiska verktyg har hämtats från litteratur om urfolks rätt till självbestämmande/självkonstituering och från de förhållningssätt och rättsuppfattningar som finns i "det samiska samhället" och som enligt henne funnits länge och varit relativt oförändrade.²⁸

26 Sijte är den sydsamiska benämningen.

27 Se även <<http://samer.se/siidasamhallet>>

28 Nilsson har inspirerats av Ingvar Åhréns uppfattning om sijtens nyckelfunktion i det samiska rummet. "Samernas rätt till land och vatten bygger på sii'da-principens utnyttjande och fördelning av sameområdets resurser" (s. 16).

Min utgångspunkt är därför att det finns en ontologisk kärna, spårbar genom normer och handlingar som ryms inom det samiska språket och i samiska begrepp. Dessa kan ta sig uttryck i samiska rättsuppfattningar om hur naturresurser används, men även genom praktisk handling, till exempel genom hur man flyttar renar och hur relationer med allt levande uppstår och bibehålls. (s. 13)

Nilsson utgår alltså från "en samisk förståelse av begreppen självbestämmande och självkonstituering", hur dessa kommer till uttryck i några samiska begrepp. Ett av dessa ord är "bearkadidh" som betyder "att klara sig" (s. 17). "Min metodologi kan beskrivas som ett deltagarstyrt, frigörande och framåtsyftande förhållningssätt till forskning med ursprung i urfolkens kunskapssystem" (s. 8). De begrepp som används förklarar återspegla

...normer som utgör delar av en samisk rättsuppfattning kopplad till självbestämmande, självkonstituering, naturresurser och autonomi (se även Hermanstrand 2021). Samiska rättsuppfattningar innehåller även reglerande funktioner, men det är inte ovanligt att det är naturen själv som står för dessa när överträdelser har skett, exempelvis genom att en person får sämre fångster eller färre antal renar (se exempelvis Oskal 1995). (s. 19)

Nilssons "samiska ursprung" förklarar inte automatiskt ha gett henne etniskt exklusiva insiderkunskaper. Men samtidigt förutsätter avhandlingens fokus på samiska begrepp – och deras betydelsebärande djupdimensioner och funktion i sijten – god kunskap hos avhandlingsförfattaren om samiska språk samt sijtens och renskötselns livs- och produktionsvillkor.

Nilsson knyter an till svensk och internationell UM-litteratur och det som här anförts rörande det urfolkliga perspektivet, och hon instämmer i vikten av att uppmärksamma de etiska krav som är förenat med forskning som både handlar om och utgår från urfolkens egna perspektiv. Detsamma gäller självbestämmandekraven och urfolks/samers "relation" till sina traditionella landområden:

Tillgången och relationen till land, vatten och naturresurser är omöjliga att bortse ifrån när vi diskuterar samiskt självbestämmande och är också av en av de bärande delarna i urfolksrätten, där de är ett av huvudargumenten för att urfolks rättigheter till sina traditionella områden måste erkännas.... (s. 17)

Samers ansvarsfulla naturresursutnyttjande i Sápmi baseras på ”*maathoe/kunskap*”. Ibland använder Nilsson begreppsparet ”traditionell kunskap”, muntligt kommunicerad och upprätthållen över generationer.²⁹

På flera ställen i avhandlingen beskrivs de ontologiska ”krockarna” som kunde infinna sig i samepolitiska sammanhang (s. 199, 207). Men trots att samer på detta sätt tillskrivs en särskild kunskapssyn och verklighetsuppfattning avvisar Nilsson tanken på att hennes studie riskerar bidra till en exotifiering av samer.

Nilssons avhandling tar som tidigare nämnts avstamp i konstaterandet att samers kamp för självbestämmande och självkonstituering inte varit framgångsrik. I avhandlingens avslutning återkommer hon till detta och pekar på ”den felaktiga förståelsen” som präglat den samiska självbestämmandekampen, delvis beroende på att de ”relationella värdena glöms bort”, vilket i sin tur beror på att den samiska självbestämmandekampen påverkats av den svenska statens samepolitik men också av den internationella urfolkspolitiska rättighetsdiskursen. Den sistnämnda, där exempelvis FN:s urfolksdeklaration varit viktig, har gett legitimitet och fungerat stödjande, men har också begränsat samers möjligheter att ”fritt” formulera egna medlemsdefinitioner och självbestämmandets innebörd.

Enligt Nilsson har det funnits en spänningsfylld relation mellan det som kallas ”rättighetsdiskursen” – understödd/artikulerad av svenska staten samt den internationella urfolksrörelsen – och det samiska samhällets relationellt grundade rättighetsanspråk. ”Rättigheter är utifrån detta synsätt inte något som är dig givet som individ i egenskap av att tillhöra ett urfolk. De skapas och återskapas genom dina relationer med såväl människor som landskap” (s. 18). Det relationellt grundade rättighetsanspråket måste alltså enligt detta synsätt förvärvas.

Avhandlingen innehåller många utsagor om ”det samiska samhället”, ”den samiska världen”, ”samiska idéer” och så vidare. Vad gäller den individuella nivån avses vanligen, så vitt jag förstår, idéer, föreställningar etc. som funnits/finns hos personer som identifierat/identifierar sig som samer. En idé blir ”samisk” om den kan knytas till en person som är same. På kollektiv nivå – det samiska samhället etc. – så avses organisationer som Svenska samernas riksförbund, Sametinget men också det som benämns ”den samiska gruppen”. Enligt Nilsson är många i det samiska samhället personligt bekanta med varandra, och/eller så kan de placera varandra avseende släkt- och vänskapsrelationer. Det är också denna värld som forskare framförallt har vänt sig till:

29 Så här beskrivs *maathoe/kunskap*: ”Samisk kunskap förs vidare mellan generation till generation och under begreppet ryms egenskaper som naturresurshantering, anpassning, världsbild m.m. *Maahtoe/kunskap* bildar tillsammans med människorna och marken den bas som är nödvändig för att *siften* ska kunna upprätthållas och leva vidare över generationerna.” (s. 153). Se även s. 143, 211 och 218.

I ett litet samhälle som det samiska, där människors positioner och åsikter kan vara kända på förhand och där det ofta är samma personer eller intressegrupper som deltar i flera olika forskningsprojekt, riskerar forskningsresultaten att bli förutsägbara av de som redan är insatta i frågorna och forskaren fungerar istället som en megafon mellan det samiska samhället och majoritetssamhället. (s. 11)

I de empiriska avsnitten återkommer Nilsson till det samiska samhällets litenhet. Det var exempelvis svårt att säkra anonymiteten för de 33 sametingsledamöterna som intervjuades: "I ett samiskt sammanhang blir frågan ännu mer komplex då det samiska samhället är litet och personkännedomen hög" (s. 86). En av de intervjuade bekräftar att den sociala kontrollen är betydande: "För vi har en otrolig koll på varann här i Sápmi egentligen. Vi känner släkterna och vi känner nån som känner slakten och så..." (s. 135).

Enligt Nilsson har även det samiska samhällets relativa litenhet bidragit till de politiska låsningar och konflikter som präglat självbestämmandekampen. Men hon vill även peka på att det varit en relativt liten elit i "den samiska gruppen" som gett självbestämmandekampen en "felaktig" rättighetsinriktad prägel (s. 87). Demokratin pekas ut som problematisk när det gäller samers relation till det som Nilsson benämner "det omgivande samhället". Hon refererar med gillande en forskare som "menar att det är en felaktig föreställning att det alltid är demokratiska principer som är den enda utgångspunkten för att dra upp de legitima gränserna för självbestämmandets omfång, territoriets utbredning, eller folkets tillhörighet" (s. 216).

Huvudresultatet i Nilssons avhandling är att det ursprungliga "samiska" sättet att informellt definiera vem som var same och följaktligen hade rätt att ta del av det som var relaterat till sijten och renskötseln har glömts bort av samer och ignorerats av andra aktörer, exempelvis politiker och den svenska statens tjänstepersoner men också forskare. Den svenska staten framställs genomgående som en maktresursstark kolonial aktör som på olika sätt förtryckt det samiska urfolket, nu senast genom en okänslig rättighetsdiskurs.³⁰

30 Exempelvis förklaras den svenska staten under 1900-talets andra hälft ha haft som mål att "begränsa gruppen samer" (här avses rimligen begränsa antalet samer med medlemskap i samebyarna) då det antogs underlätta "när staten aktivt ville exploatera naturresurserna i norra Sverige". Här bortses helt från statens hänsyn till renskötselns villkor och de begränsade betesmarkerna vilket, utan att gå in på denna problematik, var en viktig komponent i den svensk rennäringspolitiken (s. 98). Liknande tankegångar/-formuleringar finns på andra ställen i avhandlingen. Se exempelvis s. 110: "Den svenska staten har under de senaste 150 åren kategoriserat, rasifierat, kvantifierat och begränsat samerna." När Nilsson i sitt källmaterial inte hittar några kritiska diskussioner i samerörelsen om samers markresursanvändande under 1930-talet (att det är påverkat negativt av den svenska staten/majoritetsbefolkningen) så tolkas icke-diskussionen som att "den interna autonomin är relativt intakt och känslan av självstyre är högt..." (s. 161). Enligt min mening nyttjas här ett *silentio* argument för att förklara att markresursanvändandet framstår som en icke-fråga i källmaterialet.

Den sijte- och renskötselbaserade gemenskapen kan enligt Nilssons analys och slutsatser inte krävas utan måste förtjänas, om än den i viss mån också kan ärvas vilket förklarar den släktkontroll som finns. Den relationella rättighetsgrunden vilar på en informell gemenskap och de beroendeband som etableras genom renskötseln och sijtesamvaron. Kollektiva urfolksrättigheter kan enligt detta synsätt inte omvandlas till individuella urfolksrättigheter, vilket betyder att Nilsson är kritisk till de som kräver rättigheter i Sápmi med åberopande av samiskt påbrå, ”blodsband”, dit även språkkraven hänförs; det vill säga även en kritik av principerna bakom Sametingets röstlängd.

Kritiken av den rättighetsbaserade förståelsen utmynnar i avhandlingens sista sidor i ett konstaterande att dessa frågor är komplicerade. För att lösa upp låsningar och korrigera de felaktiga förståelserna krävs ett nytänkande och *att frågan utreds*. Det som främst behöver utredas är ”på vilket sätt och i vilken omfattning samer utanför dagens samebyar har upparbetat en relation till en plats och därmed även en rätt att ta del av naturresurser...”. Utredningen ska vila på ”en samisk rättsuppfattning där relationer och skyldigheter står i fokus, och där det är möjligt att formulera en lagstiftning som stärker den interna autonomin och därmed även gör det möjligt för det samiska samhället att *bearkadidh*” (s. 219).

Åsa Viridi Kroik, *Dihte gievrie – det vi möter i respekt*

År 2010 hittas en sametrumma – på sydsamiska gievrie – i gränstrakterna mellan jämtländska Frostviken och norska Røyrvik i Namdalen. Fyndet och hanteringen av trumman behandlas i Åsa Viridi Kroiks doktorsavhandling. Här behandlas också mycket annat som rör urfolk, samer, sydsamer särskilt, inklusive en del om Kroiks egen familjehistoria samt hennes negativa erfarenheter som forskarstuderande i en universitetsmiljö präglad av ”västerländska” värderingar.

Avhandlingens huvudresultat är att samer lever i två världar; en samisk värld präglad av ett relationellt förhållningssätt och en icke-samisk värld präglad av ett materialistiskt förhållningssätt. Icke-samer däremot lever enbart i en värld, den materialistiska. ”Jag ser två olika kunskapsvärldar som skiljs åt av tystnad där den ena, som måste leva i båda världar kan gå emellan medan den andre, som tillhör den dominerande, i brist på grundläggande kunskap hålls utanför” (s. 219).

Samers kunskaper är enligt Kroik holistisk och relationell. ”Den traditionella kunskapen som bygger på kontinuitet, upplevs ofta av samer själva som hotad, samtidigt som den förändras och anpassas till tidens förhållanden. Den är i hög grad osynlig för utomstående och skyddas och försvaras så att kunskap behålls som en levande del av kulturen” (s. 37).

Men försvarskampen är svår och en stor del av den samiska kunskapen har

...trängts bort – men långt ifrån all. Saemieh skiljer sig fortfarande från majoritetsbefolkningen – som ett kulturellt enhetligt folk. Precis som hos många andra hårt trängda urfolk har saemieh som folk lyckas [sic] behålla en stor del av sina kunskaper. Osynligt och i tystnad. (s. 43)

I de två världar där samer lever finns alltså två skilda förhållningssätt vilket synliggörs i hur sydsamer respektive icke-samer väljer att hantera sametrumman. Livet i den ena "världen" är självvald, det är där samer känner sig genuint hemma. Det är en värld fylld av respektfulla relationer, underförstådda betydelse, symboliker och religiösa inslag. Den andra världen är präglad av en materialistiskt präglad mål-medel rationalism, tyglad av en opersonlig byråkrati.

[Det handlar om] [t]vå världar med olika normsystem som ibland krockar. I den samiska världen finns en parallell rättsskipning som bygger på att balansen upprätthålls. Relationen, till landskapet och dess innevånare ska vara god annars kommer olycka och disharmoni. Saemieh lever i ett levande landskap. Här finns de dödas och platsernas olika viljor. Saemieh försöker beakta även dessa. Mina vänner i Frostviken och Namdalen lever i två världar. I den värld de själva kan besluta över bemöter de omvärlden och gievrie med respekt – och i tystnad. (s. 220–221)

Kroik identifierar sig som sydsame och ser sydsamer som avhandlingens främsta målgrupp. I enlighet med tankegångarna i UM ska forskningen utgå från samers behov och kunskaper. Kroiks ambition att synliggöra samer/urfolk betyder även att hon i första hand valt att referera forskare som är urfolksindivider.

Eftersom jag relaterar min studie till Indigenous Research Paradigm får de mer kända icke-samiska forskarna stå tillbaka. Deras röster hörs och deras verk citeras i det akademiska rummet så deras perspektiv är tillgängliga för den som önskar ta del av dem. Att låta det sydsamiska området definieras av forskare själva är en del av det, med erfarenhet av att leva och verka i det är en del av Indigenous Research Methodologies syften. (s. 40)³¹

Kroik menar att hennes sydsamiska uppväxt ger henne ett kunskapsmässigt försprång jämfört med icke-samiska forskare.³² Kroik har valt att ställa sig själv

31 I anslutning till detta citat: "Med samma argumentation kommer mitt fokus ligga på urfolksforskning och forskare som själva tillhör urfolk..." (s. 40–41).

32 Kroik diskuterar fördelarna med "kulturell kompetens", inklusive det som rör synlig/osynlig "traditionell kunskap och tyst kunskap": "[...] att ha grundläggande samisk kunskap och socialiserad levd kunskap är något som gör att den samiska forskaren har ett försprång." (s. 94) I anslutning till detta förklaras: "I mitt arbete kommer jag att visa hur exklusiv samisk kunskap är och överförs, och hur effektivt den försvaras. Det ska mycket till för att den samiske forskaren ska kunna ersättas." (s. 93).

i centrum och ofta hänvisas till egna upplevelser och tankar som också bildar utgångspunkt för diskussioner om urfolk, samer och icke-samer. ”Mitt arbete bryter på flera sätt mot akademiska traditioner genom att försöka eftersträva en kontext med mina läsare som i högre grad präglas av den kultur jag beskriver. Den är mer informell, rösten är mer personlig, jag är min egen källa, den traditionella, mer formella akademikern kan känna sig exkluderad och obekvämt” (s. 47).

Om och i vilken utsträckning forskarens egna erfarenheter och kunskaper nyttjats på ett acceptabelt sätt i en vetenskaplig text är enligt Kroik i första hand något som de som forskningen handlar om ska avgöra.

Kontrollapparaten är det egna samhället. En urfolksforskare måste beskriva verkligheten i enlighet med sin kultur. Beskrivningen står [sic] denne ställas till svars inför det egna samhället. Urfolksforskaren arbetar i sitt ”hem” och kan därför inte fabricera empiri eller utnyttja den för sina egoistiska motiv utan att det slår tillbaka mot forskaren själv. (s. 54)

I Kroiks avhandling finns utsagor som indikerar att det ”egna samhället” är litet, kanske inrymmer några hundra samer, den övervägande delen med koppling till renskötelsen, bosatta/verksamma i Frostviken/Namdalen. ”Jag är släkt med majoriteten av de saemieh som bor i Røyrviksområdet, med många av de saemieh som har kopplingar till området och med många av mina samtalspartners” (s. 30).

Några av Kroiks viktigaste samtalspartners kommer från samma sameby som hon själv, Voernese sameby, som ”domineras av min egen familj och mina släktingar”. ”Jag är född in i samebyn och är min egen källa, likväl som jag är forskare och projektledare för de projekt som fått färga arbetet med avhandlingen. De som inte tillhör min allra närmaste familj är personer jag känt i min barndom och jag är väl bekant med dem och i de flesta fall även släkt med dem” (s. 30). ”I min avhandling berättar jag historier. Min egen historia och andras” (s. 23). Hon förklarar att

[m]ina samtalspartners är väl medvetna om hur majoritetsbefolkningen ser och har sett på dem och att saemieh behandlas och behandlats kolonialt. Men de talar framför allt om hur de osynliggörs i historiska verk och lokala böcker och hur bilden av dem, när de någon gång nämns, är stereotyp och förvanskad. [...] Det gav mig både styrka och en påminnelse om det ansvar jag hade: att vara väl påläst och behandla deras historier med respekt. Men det finns också de som sagt att de inte velat vara med. Jag har inte frågat varför. (s. 34)

Kroiks studie baseras alltså empiriskt på hennes egna livserfarenheter som same med koppling till renskötsel men också på delade erfarenheter och samtal med ”ett par tusen personer. Av dessa bor ett par hundra i det område jag studerat, och jag har talat med, om inte alla, så de flesta av dem om frågor som berör detta arbete.” Därutöver har Kroik haft ”särskilda samtal” med omkring 80 personer, varav 18 samtal spelats in och 5 nedtecknats. 45 av dessa samtal citeras i avhandlingen (s. 31–32).

Kroiks avhandlingsprojekt rör i första hand samer i det lokala ”samiska samhället”, samtidigt som hon diskuterar sydsamiska förhållanden, den sydsamiska kulturen, det ”sydsamiska folket”/den ”sydsamiska befolkningen”, den ”sydsamiska metoden” med mera som kontrasteras mot ”majoritetssamhället” men också mot nordsamiska förhållanden och nordsamisk kultur. ”Det är i mitt tycke viktigt att lyfta sydsamiskt område och sydsamiskt onto-epistemologi då det sydsamiska folket är en minoritet, som står under hårt tryck av såväl majoritetssamhällena som av majoritetssamisk influens” (s. 40).

Kroik förklarar återkommande vad som karaktäriserar ”den samiska världen”, sydsamer, samer och icke-samer. Samer är exempelvis ”ett nomadfolk” (s. 39). De förklaras också ha en särskild humor och de ”flirtar” på ett kulturspecifikt sätt (s. 95). Samer är även ödmjuka och inriktade på kollektivets välbefinnande och framhäver därför inte sig själva som en ”storsvensk”: ”En ’jag kan’, ’jag vet’, ’jag ska ha’-attityd” (s. 85). Sydsamer i Frostviken vet att verkligheten ofta definieras av ”majoritetssamhällets representanter” (s. 18).³³ De beskrivs också som ”förtryckare”. Hit hänförs tjänstepersoner, lärare, forskare och ”vanliga hederliga samhällsmedborgare” (s. 43). Maktrelationerna sydsamer/samer och ”majoritetssamhället” och dess representanter har generellt varit mycket ojämlika.

Som framgår finns en uppenbar brist på logik vad gäller de olika samebegreppen och oklarheten rörande avhandlingens kunskapsmässiga anspråk – handlar den om sydsamer som Kroik intervjuat/är bekant med eller handlar den om samer i allmänhet? Jag återkommer i avslutningen till denna problematik då den enligt min mening delvis är av urfolksideologisk karaktär.³⁴

Sammanfattning i tablå av Kroik, Nilsson och SFS

Nedan följer i tablåform de viktigaste värdena, beskrivningarna och handlingsrekommendationerna i Kroik, Nilsson och SFS formulerade som ideologiska,

33 Det gäller inte enbart sydsamer, utan är något som drabbar alla samer: ”Samers verklighet har i hög grad definierats av majoritetskulturen utan aktiv samisk medverkan, då samernas möjligheter att påverka varit mycket begränsade” (s. 18).

34 Av syfte och frågeställningar (s. 35ff.) framgår att studien fokuserar sydsamer i Frostviken/Namdalen. Men denna rumsliga avgränsning upprätthålls inte i avhandlingens övergripande resonemang och olika utsagor där de av mig refererade begreppen förekommer osorterat, ofta i betydelsen samer i allmänhet.

handlingsinriktade språksekvenser (horisontellt från ruta ett, två till tre). Det rör sig om grundläggande idéer, på en glidande skala (exempelvis är de sex första värdena, beskrivningarna och handlingsrekommendationerna viktigare, mer grundläggande, än de följande sex).

När idéerna bara finns i en eller två av texterna SFS, K (=Kroik) eller N (= Nilsson), eller är extra framträdande i någon av dessa, så markeras det inom parentes med (endast i, fr.a. i, SFS/K/N). Om något helt saknas i någon av texterna så anges det (saknas helt i SFS/K/N), i förekommande fall också vad som konkret saknas. Vad gäller SFS så redovisas dessutom med fet text i varje tablruta om det finns tillägg i SFS som inte finns i Nilsson och Kroik. Finns varken parenteskommentarer/fetade tillägg så är det full överensstämmelse mellan Kroik, Nilsson och SFS.

Tabell 1.

Värden	Beskrivningar	Handlingsrekommendationer
Etnicitet – som individuellt upplevd identitet och kollektivt gemenskapsgrundande resurs och samhällskraft – representerar något entydigt positivt och stödjänsvärt; existentiellt och som kollektiv mobiliseringsbas.	Det samiska urfolkets historiskt sett starka etnicitetskänsla, individuellt och urfolkligt-kollektivt, har de senaste århundradena försvagats på ett bekymmersamt sätt genom den svenska statens aktiva assimileringspolitik men också av den globala kapitalismen.	Det samiska urfolkets historiskt sett starka etnicitetskänsla, individuellt och urfolkligt-kollektivt, bör värnas och stärkas genom ökad etnonationalistisk samepolitisk aktivism – i dess bredaste bemärkelse, inte minst genom en ökad medvetenhet om forskningens betydelse.
Urfolket samer har rätt att utan externa icke-samiska aktörers påverkan utforma och vårda sin etniska särart, kultur, traditioner och sina kunskapssystem.	Den svenska staten har i kraft av sin maktöverlägsenhet och koloniala politik i hundratals år förtryckt, marginaliserat och i det närmaste utplånat det samiska urfolkets etniska särart, kultur, traditioner och kunskapssystem. Det har funnits en utbredd rasism.	Den svenska staten har ett ansvar att stödja urfolkets samers kamp för att skydda sin etniska särart, kultur, traditioner och kunskapssystem. Det handlar om att stödja dekolonisationen av Sápmi vilket kräver ökat resurstöd från den svenska staten.
Samer finns och bör synliggöras och respekteras som ett urfolk.	Det samiska urfolkets har i århundraden, av den svenska staten och majoritetssamhället, osynliggjorts och inte respekterats som ett urfolk.	Svenska staten bör i ökad grad synliggöra och respektera urfolkets samer, vilket också gäller majoritetssamhället i stort.
Urfolket samer har rätt till självbestämmande (fr. a. i N/SFS).	Urfolket samer saknar självbestämmande (fr. a. i N/SFS).	Ge urfolkets samer självbestämmande (fr.a. i N/SFS). Självbestämmandekampen bör intensifieras.
Det är viktigt att respektera och efterleva internationella deklarationer/konventioner rörande urfolkets samers rätt till självbestämmande (fr.a. i N/SFS).	Samer är ett urfolk som saknar självbestämmande vilket innebär att Sverige utmärker sig negativt internationellt (fr.a. i N/SFS).	Urfolkets samer ska, av den svenska staten, samt i linje med internationella deklarationer/konventioner, erhålla självbestämmande (fr.a. i N/SFS).

Värden	Beskrivningar	Handlingsrekommendationer
Urfolket samers ontologiska och epistemologiska särart – knuten till renskötseln – grunden för deras relationella förhållningssätt till natur och kultur, representerar något mycket värdefullt. (Den uttryckliga renskötselanknytningen saknas i SFS.)	Det samiska urfolkets ontologiska och epistemologiska särart, liksom deras relationella förhållningssätt till natur och kultur, knutet till renskötseln, har historiskt och i nutid inte erkänts, skyddats och värderats på ett respektfullt och för mänsklighetens framtid klokt sätt. Den samiska kunskaps traditionen kan bidra till att säkra biologisk mångfald, hållbar naturresursexploatering och utgöra en motvikt till den vetenskapliga kunskaps traditionens skadliga inverkan på natur och samhällen (fr. a. i K/SFS).	Det samiska urfolkets traditionella kunskaper ska respekteras, bevaras och uppvärderas och betraktas som likvärdig med den kunskap som produceras inom den vetenskapliga kunskaps traditionen. De insikter och kunskaper som finns här ska aktivt och medvetet användas i den globala kampen för biologisk mångfald och hållbar naturresursexploatering. På en konkret nivå handlar det exempelvis om att ge renskötare ökat inflytande när det gäller naturresursexploateringar i Sápmi (fr.a. i K/SFS).
Urfolket samer har med sin månghundraåriga historia i Sápmi upparbetat särskilda rättigheter till detta territorium (fr.a. i K/N).	Samer/icke-samer saknar grundläggande kunskap om samers sijtebaserade produktions- och livsvillkor och hur det historiskt och i nutid påverkat/-ar kampen för självbestämmande (fr.a. i N.)	Genom mer forskning och utredningsarbete ska kunskapen om samers sijtebaserade produktions- och livsvillkor rörande renskötseln öka och på sikt ge samiska aktörer den rätta förståelsen för hur självbestämmandekampen ska föras på ett framgångsrikt sätt (endast i N).
Urfolket samer har rätt till ökat inflytande över forskningen i Sverige (fr.a. i K/SFS).	Urfolket samer har otillräckligt inflytande över forskningen i Sverige (fr.a. i K/SFS).	Urfolket samer ska ges ökat inflytande över forskningen i Sverige (fr.a. i K/SFS). En åtgärd är att ge samer representation i forskningsråd.
Det är viktigt att många som forskar om det samiska samhället är samer (endast i K). Det är önskvärt med forskare som identifierar sig som samer.	Det har funnits och finns för få samer som är forskare (endast i K/SFS).	Åtgärder ska vidtas för att öka antalet forskande samer (endast i K/SFS).
Urfolket samers unika, traditionsbaserade besluts-, inflytande- och kommunikativa processer är mycket värdefulla (fr.a. i N/K, saknas i SFS).	Urfolks/samers konsensusinriktade och lokala, platsanknutna beslut-, inflytande och kommunikativa processer har ignorerats och i stället har majoritetssamhällets demokratiska traditioner respektlöst påförts dem (fr.a. i N, saknas i SFS).	Underlätta för samer att fritt utan extern påverkan besluta i frågor som berör dem och under former som överensstämmer med deras samiska traditioner (fr.a. i N/K, saknas i SFS).
De samiska språken är laddade med betydelsebärande djupdimensioner av unikt slag – kunskapsmässigt, existensiellt och identitetsmässigt – och måste uppvärderas/bevaras.	Kunskaper i de samiska språken har minskat kraftigt på grund av statens koloniala månghundraåriga koloniala politik och den språkliga utarmning som följt i spåren på "majoritetssamhällets" inverkan.	Stärk de samiska språken exempelvis genom att betona deras värde och genom att visa på deras konkreta nytta i olika språkvärldar (exempelvis i den humanvetenskapliga forskningen om samer).

Värden	Beskrivningar	Handlingsrekommendationer
Det objektiva, universella sanningsbegreppet ska i forskningen kompletteras – i betydelsen likställas – med det partikulära, mångdimensionella sanningsbegrepp som finns i det samiska urfolkets kunskaps-tradition (endast i K/SFS).	Den vetenskapliga kunskaps-traditionens sanningsbegrepp, och koppling till rationalism, empirism och logik, har sedan 1700-talet haft en hegemonisk ställning som förklarar hittillsvarande rovdrift på natur och människor. Denna kunskaps-tradition har ignorerat samers traditionella kunskaper, vilande i urfolksspecifika värdegrunder och praktikhärla g6rande/reflekterande, och med holistiska, konfliktd6mpande kvaliteter. Samers kunskaps-produktion, f6rmedling och sanningss6kande p6verkas inte av ekonomisk-materialistiska-politiska intressen (endast i K/SFS).	Det svenska forskarsamh6llet ska framgent ge plats f6r tv6 kunskapstraditioner som ska komplettera varandra och v6rderingsm6ssigt ha likartad inomvetenskaplig status. Det samiska urfolkets kunskapstradition och sanningsbegrepp ska bland annat uppv6rderas genom att fler personer som identifierar sig som samer ges m6jlighet att forska vid universitet och h6gskolor. Forskningen om samer och samiska livsvillkor ska alltid utg6 fr6n de behov som samer har (endast i K/SFS).

Urfolkismen i SFS, Kroik och Nilsson – sammanfattning och kommentarer

Av tabl6-sammanfattningen framg6r att det finns skillnader mellan de tre unders6kta texterna b6de vad g6ller omf6ng och inneh6ll. S6rskilt SFS 6r mer kortfattad och distinkt, och avhandlingarna unders6ker ju olika aspekter av samisk identitet och existens. S6lundas behandlas samernas r6tt till sj6lvbest6mmande ing6ende i Nilsson, men inte mer 6n 6versiktligt och indirekt i Kroik. I SFS 6r sj6lvbest6mmande centralt d6 vetenskaplig kunskapsproduktion ses som en avg6rande maktresurs i kampen f6r dekolonisering och sj6lvbest6mmande i S6pmi.

Skillnaderna mellan Kroik, Nilsson och SFS kan ocks6 vara av annat och mer principiellt slag, som Kroiks uppfattning att forskare som identifierar sig som samer *automatiskt* har ett kunskaps6vertag framf6r icke-samer, en st6ndpunktsteoretisk kunskapssyn som saknas i Nilsson och SFS. En annan skillnad 6r att rensk6tseln och dess arbets- och kunskapsformer/-traditioner inte 6r n6gon dominerande tematik i SFS, medan det i h6g grad g6ller de granskade doktorsavhandlingarna, s6rskilt Nilssons.

I SFS finns ocks6 – som det policydokument det 6r – distinkt formulerade v6rden (V), beskrivningar (D) och handlingsrekommendationer (P), medan dessa i Nilssons och Kroiks avhandlingar ibland formuleras indirekt, eller, s6rskilt n6r det g6ller konkreta operationaliserade handlingsrekommendationer, helt saknas (exempelvis kravet om att samer ska ges representation i forskningsr6d). Utsagor och l6ngre resonemang med idem6ssigt inneh6ll i Nilsson

och Kroiks avhandlingar behöver också relateras till kringliggande avsnitt och kapitel för att den egentliga idémässiga innebörden ska kunna friläggas.

Den svåraste delen i analysen av det idémässiga innehållet i SFS, men i synnerhet av Nilssons och Kroiks avhandlingar, rör de moraliska och politiska värdena (V) som tillskrivs urfolket samer (och andra urfolk) och de många beskrivningar (D) av urfolket samer som finns i texterna. Svårigheten ligger i att urskilja utsagornas *huvudsakliga* idémässiga innebörd då värden och beskrivningar ofta är hopflätade, och där de sistnämnda kan sakna empiriskt stöd och/eller logisk konsistens. Jag ska ge tre exempel, det första från Kroik, och tidigare citerad i denna text: ”Saemieh skiljer sig från majoritetsbefolkningen – som ett kulturellt enhetligt folk. Precis som hos många andra hårt trängda urfolk har saemieh som folk lyckas [sic] behålla en stor del av sina kunskaper.” I dessa två meningar finns beskrivningar av hur det faktiskt förhåller sig – samerna är ett enhetligt folk (D), de har som andra urfolk varit/är trängda (D) – men har ändå lyckats behålla en stor del av sina kunskaper, kunskaper som underförstås vara av ett unikt urfolkligt slag (D). Meningarnas huvudsakliga idémässiga innebörd är dock, det är min tolkning, att betona det existerande samiska urfolkets homogenitet, egenart och kulturella oberoende och att det i sig representerar ett politiskt och moraliskt värde (V), där V så att säga övertrumfar D.

Det andra exemplet rör Nilssons argumentering rörande den sijtebaserade renskötelsen och hennes postulerande att den (D) har haft en avgörande betydelse för samer generellt, men i synnerhet när det gäller socialiseringen in i de samiska gemenskaperna och rättighetsförståelserna. De samiska begreppen (”bearkadidh” m.fl.) är, förklarar det (D), ”i högsta grad levande inom det samiska och används såväl i sociala sammanhang som i det levande livet – inom renskötelsen, i beskrivningen av landskapet, vid jakt eller fiske, eller i andra vardagliga sammanhang”. Nilsson betonar apropå de samiska begreppens tillskrivna betydelse att ”de begrepp jag använder i avhandlingen [D] återspeglar normer som utgör delar av en [D] samisk rättsuppfattning kopplad till självbestämmande, självkonstituering, naturresurser och autonomi”. I dessa meningar finns alltså flera beskrivningar av hur det faktiskt förhåller sig (att samiska begrepp används ofta ”inom det samiska” osv.).

Problemet är att dessa verklighetsbeskrivningar inte överensstämmer med den kunskap som vi har om samer, historisk och i samtiden. En majoritet av Sveriges samer har exempelvis sedan slutet av 1800-talet levt i huvudsak på annat än renskötelse och många har förlorat, eller aldrig haft några kunskaper i samiska språk. I vilken grad samiska begrepp används till vardags är givetvis en närmast omöjlig uppgift att belägga empiriskt, och några försök gör inte heller Nilsson. Det påstås helt enkelt vara så. Min tolkning är som i fallet ovan med Kroik att Nilssons huvudsakliga avsikt är att betona det samiska folkets homogenitet, egenart – inte minst näringsmässigt (renskötelsen) – och kulturella oberoende och att det i sig representerar ett politiskt och moraliskt

värde (V), där V övertrumfar D. Utsagorna blir ju också empiriskt bräckliga eftersom renskötseln görs till kärnan i begreppet same och samiskhet, varför själva detta samebegrepp får en innebörd som forskningsmässigt betyder att icke-renskötande samer exkluderas.

Det tredje exemplet rör alla essentialsiserande utsagor i Nilsson och Kroik som på olika sätt tillskriver individer, verksamheter och artefakter "samiskhet" och att samer, epistemologiskt och ontologiskt, skiljer sig från majoritetssamhällets individer/sociala kategorier. Allt tal om "den samiska världen", "samiska idéer" ingår i denna arsenal av utsagor som uttrycker verklighetsbeskrivningar (D) – att det exempelvis existerar en "samisk värld" som på ett meningsfullt sätt förutskickas möjlig att avgränsa kunskapsmässigt (empiriskt och teoretiskt). Men dessa utsagor uttrycker också den politisk-moraliska idén (V) att det samiska urfolket finns och har länge funnits och är en homogen folkkategori med en essentiellt "distinkt" historia, kultur, identitet och med särskilda rättigheter. Även här övertrumfar V alltså D, en tolkning som bland annat baseras på att författarna inte gör några försök att definiera eller avgränsa begrepp som "den samiska världen". Begreppen bör i stället ses som en del av diskursiva jargong som finns i den samiska urfolkismen; som urfolksideologiska värdebegrepp och inte som vetenskapliga begrepp, varken analytiska eller beskrivande.

Att V enligt mig ibland övertrumfar D betyder inte att verklighetsbeskrivningarna är betydelslösa då de samtidigt – de finns i en akademisk text med dess kunskapsanspråk och status – bidrar till att påverka läsarnas bilder och attityder med sin essentialsiserande förståelse av vad som karaktäriserar samer och samiskdominerande sociala miljöer, historiskt och i närtid. Jag ska återkomma till denna problematik.

En ytterligare komplikation i ovanstående idéanalyser är att de essentialsiserande utsagorna om urfolket samer inte bara innehåller V och D, utan också P, då utsagorna även syftar till att (P) medvetandegöra samer, stärka deras sameurfolkliga identitet och den urfolkliga kampen. De skamkänslor och "felaktiga" förståelser som funnits, och fortfarande finns hos samer, ska ersättas av en positiv samisk identitetskänsla och korrekta förståelser av nuets samisk-samhälleliga villkor och nödvändiga samepolitiska krav.

De grundläggande idémässiga likheterna

Jag övergår nu till att kortfattat beskriva de viktigaste, *grundläggande* idémässiga *likheterna* mellan SFS, Kroik och Nilsson och den samiska versionen av urfolkismen som analytiskt frilagts med hjälp av VDP-triaden. Det rör sig om likheter som finns trots att det rör sig om olika texttyper; SFS som ett politiskt-ideologiskt policydokument med de frihetsgrader som följer av detta samt två doktorsavhandlingar och de inomvetenskapliga krav som brukar ställas på

denna typ av texter (exempelvis CUDOS-normerna). Observera att begreppen ”urfolket samer”, ”det samiska urfolket” etc. liksom statsbildningen ”Sverige” alltid kan ersättas med begrepp åsyftande andra urfolk respektive ”koloniala stater”. Bakgrunden är urfolkens likartade historia och kultur.

Tabell 2.

Värden	Beskrivningar	Handlingsrekommendationer
Urfolket samer är ett av världens många urfolk, en universellt unik etnicitetskategori med särskilda rättigheter i enlighet med de urfolksrättigheter som finns formulerade i internationella konventioner och deklarationer. Det samiska urfolket och dess kultur bör uppmärksammas, respekteras och bejakas.	Det samiska urfolket och dess territorium Sápmi har i århundraden koloniserats utan hänsyn till, och kunskaper om, deras särskilda behov vilket också uppmärksammats internationellt då Sverige inte lever upp till internationella konventioner och deklarationer. Samisk kultur och traditioner har i det närmaste utplånats.	Öka kunskaperna om det samiska urfolket, nationellt och internationellt, historiskt och i samtiden, och utgå i alla sammanhang från deras behov och intressen. Samisk kultur och traditioner ska stärkas och bli en del av ett positivt sameurfolkligt identitetsskapande. Sveriges skamliga hantering av samerna ska påtalas nationellt och internationellt.
Urfolket samers historiskt sett långa, starka, djupa och unika relation till Sápmi och dess natur och resurser ska värnas och ger dem rätt till territoriellt självbestämmande.	Urfolket samer saknar självbestämmande och det finns en stor okunskap om deras särskilda relation till Sápmi och dess natur och resurser och hur detta påverkar samers livsvillkor och mående.	Öka kunskapen om det samiska urfolkets långa, starka, djupa och unika relation till Sápmi och dess natur samt kräv sameurfolkligt självbestämmande.
Urfolket samers ontologiska och epistemologiska särart, starkt knuten till renskötseln och dess sociala täta, flexibla samarbetsbaserade gemenskaper, representerar något mycket värdefullt och stödjansvärt.	Det samiska urfolkets ontologiska och epistemologiska särart, liksom deras relationella förhållningssätt till natur och kultur, knutet till renskötseln, har historiskt, och i nutid inte erkänts, skyddats och värderats på ett respektfullt och för mänsklighetens framtid klokt sätt. Den samiska kunskapstraditionen kan bidra till att säkra biologisk mångfald, hållbar naturresursexploatering och utgöra en motvikt till den vetenskapliga kunskapstraditionens skadliga inverkan på natur och samhällen.	Det samiska urfolkets traditionella kunskaper ska respekteras, bevaras och uppvärderas och betraktas som likvärdig med den kunskap som produceras inom den vetenskapliga kunskapstraditionen. De insikter och kunskaper som finns här ska aktivt och medvetet användas i mänsklighetens kamp för biologisk mångfald, mot klimatförändringar med mera. På en konkret, kortsiktig nivå handlar det bland annat om att ge renskötare ökat inflytande när det gäller naturresursexploatering.

Tablåns sammanfattande värden, verklighetsbeskrivningar och handlingsrekommendationer finns i varierande grad och uttryckt på lite olika sätt, samt med skiftande konkretion i såväl SFS som Nilsson och Kroik. Liknande värden, verklighetsbeskrivningar och handlingsrekommendationer finns enligt min mening också i många andra doktorsavhandlingar/monografier, antologier och artiklar som de senaste 10–15 åren publicerats av svenska

humanvetenskapliga forskare rörande samer. Sametingets antagande av SFS 2021 har en vetenskaplig förhistoria då den som tidigare visats i hög grad är sprungen ur det teoretiserande och de metodisk-etiska diskussioner som ägt rum under 2010-talet inom den humanvetenskapliga forskningen om samer i Sverige. Det är alltså föga förvånande att den urfolksideologi som frilagts i Kroik och Nilsson överensstämmer med den som finns i SFS. Den har även letat sig in i forskningen rörandes samers psykiska hälsa.³⁵

Kroiks och Nilssons avhandlingar ska ses som illustrativa exempel på hur tongivande delar av svensk humanvetenskaplig forskning om samer blivit en del av den ideologiproduktion som syftar till att stärka samernas (och ytterst alla urfolks) etnopolitiska kamp.³⁶ Dessa avhandlingar är illustrativa i så motto att vi här hittar de flesta av urfolkismens ideologiska komponenter även om de kan vara mer eller mindre framträdande som i Kroik och Nilsson (hos exempelvis Kroik mer andlighet och traditionell kunskap och ontologisk annorlundahet än hos Nilsson som i högre grad än Kroik fördjupar sig i sijte-(same)traditionens organisations- och beslutsprocesser). Nästan undantagslöst finns i denna forskning, och nu nämner jag några av de viktigaste ur ett ideologiskt urfolkistiskt perspektiv, formuleringar – en del av postulerande slag – om att samer är ett av många urfolk i världen och att de har en särskild anknytning till naturen i Sápmi och nyttjar unik traditionell kunskap samt att Sveriges historia rörande samer representerar en ”mörk historia” som behöver friläggas och ursäktas. Offerperspektivet är starkt liksom kritiken mot den svenska statens koloniala politik. Det finns få försonande drag.³⁷ På olika sätt försöker forskarna uppvärdera/sprida samiska språk/begrepp.³⁸ Forskningen ska göras ”med” och inte ”om” samer.³⁹ Samerna framställs vidare, utan ansats till analytisk problematisering, som ett folk med *ett* intresse, urfolksetniskt grundat. Eventuella inom-samiska konflikter/friktionsytor – som alltså skulle kunna indikera samefolklig intresseheterogenitet – förklaras bero på svenska

35 I delar av denna forskning framhålls att kolonialismen historiskt och i nuet har lett till att dagens samer – ibland avgränsat till renskötande samer – bär på trauman och mår dåligt psykiskt, se t.ex. Axelsson, Kukatai & Kippen 2016. Här finns också två-världsresonemang, liknande den som finns hos Kroik och Nilsson. Ett exempel är Laila Daergas doktorsavhandling *Att leva i två världar – hälsoaspekter bland renskötande samer* där det förklaras att: ”Att leva som renskötande same är att leva i två världar, att ständigt röra sig mellan det samiska och det svenska” (s. 38). Världarnas annorlundahet betyder bland annat att renskötande samer inte kan/vill utnyttja den sjukvård som erbjuds på grund av att personalen ofta saknar samekulturell kompetens.

36 Andra relativt nya doktorsavhandlingar som präglas av en liknande ideologiproduktion är Sehlin MacNeil 2017; Sandström 2020. I artikelformatet finns t.ex. Öhman 2015; Öhman 2016; Stoor 2017; Löf & Stinnerborn 2016.

37 Detta gäller inte minst den nästan 1200-sidiga ”vitboken” rörande Svenska kyrkan och svenska samer historiskt, se Daniel Lindmark & Olle Sundström 2016, samt min recension av densamma; Hjelm 2020.

38 Det sker exempelvis genom användandet av samiska begrepp.

39 Genomslaget för denna tankegång är stark, se t.ex. tidskriften *Curie* (5 februari 2024) och intervjun med forskarna Kristina Sehlin MacNeil och Jon Petter Stoor: <https://www.tidningencurie.se/nyheter/sa-kan-samverkan-starka-forskning-som-ror-samer>.

statens politik, historiskt eller samtida. Ett annat karaktäristikum är de många vördnadsfulla referenserna till urfolksmetodologiska förgrundsgestalter som Kovach och Smith, särskilt den sistnämndas *Decolonizing methodologies*.

Människosynen är ofta, precis som hos Kroik och Nilsson, organiskt kollektiv. Det är i de urfolkssamiska, ”täta” gemenskaperna där ”alla känner alla” som den enskilde samens lever i sann överensstämmelse med sitt genuina urfolkliga jag. Den individuella friheten förutsätter urfolklig kollektiv frigörelse, vilket bland annat, som hos Nilsson, innebär att urfolks individuellt baserade rättighetskamper beskrivs som ineffektiva och i grunden felaktiga.

Generellt finns i denna forskning en bristande åtskillnad mellan analyspråk (teoretiskt förankrade, definierade begrepp) och objektspråk (det studerade objektets politisk-ideologiska begrepp och språkvärld. Den vetenskapliga prosan är marinerad i ett samefolkligt språkbud med förödande resultat vad gäller stringens och språklig klarhet.

Ett annat karaktäristikum i Kroiks och Nilssons avhandlingar, som jag även funnit i annan svensk forskning om samer, är det relativa ointresse som ägnas andra sociala kategorier i Sápmi; de som levt där i kanske hundratals år, sida vid sida med samer. De kan ibland, om de berörs, beskrivas som ”koloniala subjekt”, eller som hos Kroik som ”förtryckare”, mera sällan som möjliga lokala/regionala politiskt allierade i kampen för bättre livsvillkor. Det är som om samers urfolkskamp – baserat på en blandning av ideologiskt offer- och rättighetstänkande – bara kan bedrivas vertikalt ”uppåt” mot den svenska staten och söka legitimitet och stöd hos en avlägsen allmänhet och andra urfolk i världen.

När vetenskap blir ideologiproduktion

Som inledningsvis nämndes deltog många intellektuella världen över i 1800- och 1900-talens nationalstatliga konsolideringsprocesser då de kreativt och målmedvetet identifierade och gestaltade folkliga karaktärsdrag. Viktiga teman var folkgruppens gemensamma historia, kultur och territorium. Jag menar att vi nu bevittnar en liknande akademiskt förankrad och legitimerande kunskapsproduktion rörande det samiska urfolket och livet i Sápmi, där tongivande delar av svensk humanvetenskaplig forskning om samer medverkar. Från och med 2010-talets början blev detta – de humanvetenskapliga forskarnas deltagande i det sameetnonationalistiska projektet – ännu mer uttalat och markerat genom PT/UM och väglett av den internationella urfolkismen.

En avgörande skillnad jämfört med 1800-talets folknationalism och forskarnas medverkan i dess nationsstärkande projekt är att kampen för ”samiskt självbestämmande” inte verkar ha en självständig samisk statsbildning som mål utan nu handlar det om att på olika sätt stödja ett sameurfolkligt ”självbestämmande” i Sápmi, där själva begreppet är oklart till omfattning och djup.

En viktig händelse i den beskrivna utvecklingen från och med 1970-talet

var antagandet av FN-urfolksdeklaration 2007, ett beslut som föregåtts av decennier av förhandlingar, en utdragen process som var en integrerad del av den framväxande internationella urfolkismen. Sverige var ett av de länder med urfolk inom sina gränser som röstade för ett antagande 2007.

Urfolksdefinitionen och den urfolks-/minoritetspolitiska kampen före och efter 2007 har tillsammans med det teoretisk-metodologiska stöd som PT/UM representerar inneburit att svensk forskning om samer utvecklats till ett prioriterat etnopolitiskt kampfält där forskares uppgift – självpåtaget och påfört – blivit att producera kunskap som befäster bilden av att dagens samer härstammar från den folkgrupp som funnits i Sápmi i minst 500 år och att detta urfolk har ”behållit en del eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner”. Det förklarar som jag ser det att forskare som Nilsson och Kroik fokuserar renskötseln och dess organisationsform, kunskapssyn, traditioner och samisk andlighet som det egentligt ”samiska”. Det är i allt väsentligt här som vi hittar samernas ”egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner”, *inte* i jordbruk, skogsbruk, lönearbete, urbant liv etc. De uppmärksammar inte att renskötseln som sådan, både före och efter renbeteslagarnas tillkomst och tillämpning, medfört en social skiktning inom de samiska grupperna mellan renägare och andra. Inte heller diskuteras hur renskötselns ägande, produktionsvillkor över tid både harmoniserat och förstärkts av industrins allmänna utveckling och genomslag i utbyggnaden av exempelvis gruvor, järnvägar och vattenkraft; råvarubaserade näringar där vi alltså vet att många samer haft/har sitt levebröd. Med stöd i PT, UM och den internationella urfolkismen får klasskillnader ge vika för en etnisk renskötselbaserad homogenitet som det identitetspolitiska synsättets kärna.

Av samma skäl undviks studier av hur folklig-kulturella ackulturationsprocesser (”folkblandning”) de senaste 1000 åren, men i synnerhet de senaste 200–300 åren, urgröpt entydiga samiska identitetspositioner och i stället lett till etablerandet av hybridiserande, situerade och mångfaldiga etniska identiteter i Sápmi; norrlänning, svensk, samisk, tornedaling och finsk för att nämna några av de viktigaste.⁴⁰ Skambeläggandet av Sverige och den svenska staten fungerar givetvis enbart om forskarna fokuserar historiska, och samtida, orättvisor, våld, rasism och förtryck och vilka systematiskt likställs med det som drabbat/drabbat andra urfolk. Det inkluderar ett undvikande av synkrona kontextualiseringar, exempelvis hur andra människor än samer i Sverige utsattes för religiöst förtryck på grund av 1600–1700-talens kristna ortodoxi.

40 Försöken att uppskatta antalet samer i Sverige från 1800-talets mitt och framåt är behäftade med osäkerheter, inte minst på grund av ”folkblandningen”. I mitten av 1800-talet uppskattas det ha funnits ca 5 000–6 000 samer, ett antal som hundra år senare uppskattades till drygt 10 000. Vid 1970-talets mitt beräknades antalet vara omkring 20 000. Senare uppskattningar har varierat från 20 000 till omkring 55 000, de flesta med livsvillkor liknande övriga svenska medborgare. Åren omkring 1920 uppskattades omkring två tredjedelar av det totala antalet samer helt eller delvis leva på annat än renskötsel. I slutet av 1990-talet fanns omkring 500 samer som var heltidssysselsatta i renskötseln.

Avslutning

Den samiska urfolkismens kritik av det ”västerländska” eller ”majoritetssamhällets” kunskapssystem har en udd mot upplysningstidens ideal och dess rationalism och empirism. Detsamma gäller upplysningstidens universalistiska ideal, att människor trots olika livsvillkor och bakgrunder har goda möjligheter att med empati och föreställningsförmåga förstå varandra och skapa gemenskaper. Men den samiska urfolkismen, här illustrerad och exemplifierad med Sametingets forskningsstrategi samt Kroiks och Nilssons doktorsavhandlingar, präglas av föreställningen att människans kulturella vara också ger hennes natur. Det är därför som det ”samiska samhället” respektive det ”västerländska” kan framstå som två inkompatibla kunskapsvärldar. Kulturer och människonaturer essentialiseras.

Den samiska versionen av urfolkismen är konservativt tillbakablickande på det sätt som enligt Chibber karaktäriserar den postkoloniala teoribildningen. Det är egentligen en ”invented tradition” i Eric Hobsbawns mening som tas som nutida sanning. Det är i förmenta äldre livsformer, ännu inte förstörda av modernitetens materialism och sekulära värden, som urfolkismens akademiskt allierade kunskapsproducenter hittar svaren på hur framtidens liv ska gestalta sig för samer. Resultatet blir även att samerna exotifieras och återigen – som för över hundra år sedan – riskerar framställas som ”de andra” eller ”infödingar”, ungefär som på det sätt som Kuper identifierat som ett tema i internationell urfolksforskning.

Den akademiska urfolkistiska kunskapsproduktion som granskats här innehåller sådant som kan förvåna forskare som inte sysslar med forskning om samer/urfolk. Som tidigare nämnts definierar inte Kroik och Nilsson viktiga begrepp som ”den samiska gruppen”, ”samiska idéer” och så vidare. Formuleringar som ”att jag är min egen källa” och att ”samerna är ett nomadfolk” (Kroik) – trots omfattande bofasthet sedan 1800-talet – väcker förvåning och i avhandlingarna finns många motsägelser, oklara resonemang och kategoriska påståenden. Ingen av dem problematiserar exempelvis de olika samefolkbegrepp som använts historiskt. 1800-talets primordialistiska folktanke – en nation ett folk – blandas med senare tids socialkonstruktivistiskt baserade synsätt rörande etniska grupper. Den nödvändiga historiseringen av de samiska folkbegreppen saknas. Det leder också till ett reduktionistiskt två-folks tänkande, där samer tenderar bli i huvudsak passiva och ”drabbade” mottagare av det som kommer från det externa majoritetssamhället.

Förmodligen är kvalitetsbristerna dessvärre ofrånkomliga då den akademisk-urfolkistiska kunskapsproduktionen trots sin skarpa och principiellt hållna kritik av den västerländska vetenskapen samtidigt, och i ett avståndstagande från de normer och krav som finns där, vill åtnjuta den status som kunskapsproduktionen vid universitet och högskolor har. Enligt min mening handlar det dock *inte* om mötet mellan två olika kunskapsvärldar – epistemologiskt

och ontologiskt som urfolksmetodologin framhåller – utan om mötet mellan en politisk-ideologisk, medvetet aktivistisk tankestil med sina särskilda regler och argumentationstekniker, och en vetenskapligt analytisk tankestil och tanke-tradition med sina hävdvunna metodiska normer, som de t.ex. har uttryckts i CUDOS-normerna.

Jag anser att tongivande delar av svensk humanvetenskaplig forskning om samer behöver stramas upp och att dess värdeladdade beskrivningar och underförstådda antaganden synliggörs. Avhandlingar som de som här analyserats ligger långt ifrån den hävdvunna syn på vetenskaplighet som inledningsvis refererades. Detta skadar förtroendet för forskningen på detta fält, liksom förtroendet för humanvetenskaplig forskning i allmänhet. Men det skadar också transparensen och rationaliteten i diskussionen om vilka samepolitikens mål bör vara och vilka medel som är lämpliga, den politiska kontext som denna forskning relaterar till och ingår i.

Litteraturförteckning

- Axelsson, Per, Kukutai, Tahu & Kippen, Rebecca, 2016. "Indigenous Wellbeing and Colonisation. Editorial", *Journal of Northern Studies* 10(2), s. 7–18.
- Ball, Terence & Dagger, Richard, 2011. *Political Ideologies and the Democratic Ideal*. 8:e uppl. Internationell red., Longman: Pearson Education.
- Bennich-Björkman, Li, Gustavsson, Sverker & Lindberg, Mats, 2023. "Inledning", i Bennich-Björkman, Li, Gustavsson, Sverker & Lindberg, Mats. *Hålla huvudet kallt. Om distanserat engagemang i en uppjagad tid*. Göteborg: Daidalos.
- Berg, Bård A., 2004. "Föreställningen om en samisk nasjon", i Niemi, Einar, & Berg, Bård A. (red.), *Fortidsföreställningar: Bruk og missbruk av nordnorsk historie*. Tromsø: Tromsø universitet.
- Borshay, Lee, Richard, 2006. "Twenty-first century indigenism", *Anthropological Theory* 6(4), s. 455–479.
- Chibber, Vivek, 2013. *Postcolonial Theory and the Specter of Capital*. London: Verso.
- Daerga, Laïla, 2017. *Att leva i två världar – hälsoaspekter bland renskötande samer*. Umeå. Umeå universitet.
- Eagleton, Terry, 2001. *En essä om kultur*. Uddevalla: Daidalos.
- Ehn, Billy, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, 1993. *Försvenskningen av Sverige: det nationellas förvandling*. Stockholm: Natur och kultur.
- Elenius, Lars. 2018. "Nationella minoriteters symboliska nationsbyggande. Föreställningen om Kvänland och Sápmi som nya former av etnopolitik bland finskspråkiga och samiskspråkiga minoriteter", *Historisk tidskrift* 138(3), s. 08–509.
- Dahlberg, Stefan, Mörkenstam, Ulf & Nilsson, Ragnhild, 2016. *Sametingsval, Väljare, partier och media*. Stockholm: Santéus förlag.
- Drugge, Anna-Lill (red.), 2016. *Ethics in Indigenous Research. Past Experiences – Future Challenges*. Umeå: utg. av Vaartoe – Centre for Sami Research, Umeå universitet.
- Forskningspolitisk strategi*, Sametinget 2021. Tillgänglig på <https://www.sametinget.se/156606>, citerad 2023-10-30.

- Fur, Gunlög, 1999. "Ädla vildar, grymma barbarer och postmoderna historier", *Historisk tidskrift* 119(4), s. 637–652.
- Gone, Joseph. P., 2019. "Considering Indigenous Research Methodologies: Critical Reflections by an Indigenous Knower", *Qualitative Inquiry* 25(1), s. 45–56.
- Hasselberg, Ylva, 2012. *Vetenskap som arbete: Normer och arbetsorganisation i den kommodifierade vetenskapen*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Hjelm, Jonny & Johansson, Madelen, 2020. "Från Lappland till Sápmi – benämningen av samernas historiska bosättningsområde", *Oknytt* 41(3–4), s. 24–56.
- Hjelm, Jonny, 2020. "Temarecension: Svenska kyrkan och samerna – en mörk historia", *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* 86(1), s. 99–108.
- Hjelm, Jonny, 2021. "Dekoloniseringen av Sápmi och vetenskapen", *Respons* (2), s. 1–17.
- Hjelm, Jonny, 2023. "Folkifieringen av samer. Etnopolitik och vetenskapliga normer", *Historisk tidskrift* 143(4), s. 610–620.
- Hylland Eriksen, Thomas, 2007. *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa.
- Johansson, Peter, 2008. *Samerna – ett ursprungsfolk eller en minoritet? En studie i svensk samepolitik 1986–2005*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Kovach, Margaret, 2009. *Indigenous Methodologies. Characteristics, Conversations and Contests*. Toronto: Toronto university press.
- Kroik, Virdi Åsa, 2021. *Dihte gievrje – det vi möter i respekt*, Uppsala: Uppsala universitet.
- Kuper, Adam, 2003. "The Return of the Native", *Current Anthropology* 44(3), s. 389–402.
- Lazarus, Neil, 2011. "What Postcolonial Studies doesn't say", *Race & Class* 53(1), s. 3–27.
- Ledman [Drugge], Anna-Lill, 2012. *Att representera och representeras: Samiska kvinnor i svensk och samisk press 1966–2006*. Umeå: Umeå universitet.
- Lindberg, Mats, 2018a. "The VDP-triad in ideational analysis. Toward a general theory of ideological thought-content. Part 1", *Statsvetenskaplig tidskrift* 120(2), s. 277–362.
- Lindberg, Mats, 2018b. "The VDP-triad in ideational analysis. Toward a general theory of ideological thought-content. Part 2", *Statsvetenskaplig tidskrift* 120(3–4), s. 435–556.
- Lindberg, Mats, 2023. "Vetenskaplighet och normativ relevans. Distanserat engagemang som grundhållning", i Bennich-Björkman, Li, Gustavsson, Sverker & Lindberg, Mats (red.), *Hålla huvudet kallt. Om distanserat engagemang i en uppjagad tid*. Göteborg: Daidalos.
- Lindmark, Daniel & Sundström, Olle (red.), 2016. *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna*. Skellefteå: Artos.
- Löf, Anette & Stinnerborn, Marita 2016. "Making collaboration work – Reflections from both sides", i Drugge, Anna-Lill (red.), *Ethics in Indigenous Research. Past Experiences – Future Challenges*. Umeå: Vaartoe – Centre for Sami Research, Umeå universitet.
- Gaski, Lina, 2008. "Sami Identity as a Discursive Formation: Essentialism and Ambivalence", i Minde, Henry (red.), *Indigenous peoples: Self-determination, Knowledge, Indigeneity*. Delft: Eburon.
- Minde, Henry, 2008. "The Destination and the Journey: Indigenous Peoples and the United Nations from the 1960s through 1985", i Minde, Henry (red.), *Indigenous peoples: Self-determination, Knowledge, Indigeneity*. Delft: Eburon.

- Myrdal, Janke, 2009. *Spelets regler i vetenskapens hantverk: om humanvetenskap och naturvetenskap*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Mörkenstam, Ulf, Dahlberg, Stefan, Nilsson, Ragnhild & Sandström, Camilla, 2021. *Sametingsval 2017*. Stockholm: Santérus förlag.
- Nilsson, Ragnhild, 2021. *Att bearbada: Om samiskt självbestämmande och samisk självkonstituering*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Niezen, Ronald, 2003. *The Origins of Indigenism. Human rights and the Politics of Identity*. Berkeley: University of California Press.
- Rider, Sharon, 2023. "Upplivelsesindustrin: om identitet, erfarenhet och intersektionalitet", i Bennich-Björkman, Li, Gustavsson, Sverker & Lindberg, Mats (red.), *Hålla huvudet kallt. Om distanserat engagemang i en uppjagad tid*. Göteborg: Daidalos.
- Sandström, Moa, 2020. *Dekoloniseringskonst: Artivism i 2010-talets Sápmi*. Umeå: Umeå universitet.
- Sehlin MacNeil, Kristina, 2014. "Vad är urfolksmetodologier?", *Kulturella Perspektiv* 23(1), s. 50–57.
- Sehlin MacNeil, Kristina, 2017. *Extractive Violence on Indigenous Country*. Umeå: Umeå Universitet.
- Stoor, Krister, 2017. "Vi följer renens vandringar. Skogssamiska manliga renskötares förhållande till landskapet", i Marianne Liliequist & Coppelie Cocq (red.), *Samisk kamp: kulturförmedling och rättviserörelse*. Umeå: H:ström.
- Smith, Linda Tuhiwai, 1999/2012. *Decolonizing methodologies: Research and indigenous people*. London: Zed Books.
- Vedung, Evert, 2018. "50 år av idéanalys", *Statsvetenskaplig tidskrift* 2018(2), s. 143–153.
- Öhman, May-Britt, Hedlund, Cecilia & Larsson, Gunilla (red.), 2014. *Uppsala mitt i Sápmi – Sábme – Saepmie II. En supradisciplinär antologi härrörande från Uppsams vårsymposium, Uppsala universitet, 28–29 april 2014*. Uppsala: Uppsams skriftserie 2.
- Öhman, May-Britt, 2015. "Julevädno ja mán. Lule älv och jag – tystnad, minnesförlost och jojka älven som samisk-svensk vattenkraftshistoria", i Worms, Nina & Kaiserfeld, Thomas (red.), *Med varm hand: texter tillägnade Arne Kajser*. Utgiven av Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm.
- Öhman, May-Britt, 2016. "TechnoVisions of a Sámi Cyborg: Reclaiming Sámi Body-, Land-, and Waterscapes After a Century of Colonial Exploitations in Sábme", i Bull, Jacob & Fahlgren, Margaretha (red.), *Illdisciplined Gender, Crossroads of Knowledge*. Cham: Springer.
- Östbring, Björn, 2022. *Nationalstaten. En essä om liberal nationalism och Sveriges framtid*. Stockholm: Fri tanke.